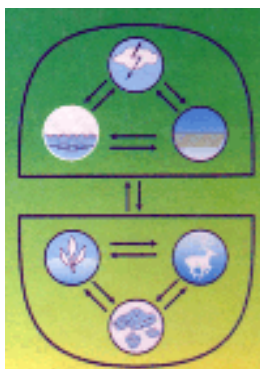

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
QARSHI MUHANDISLIK-IQTISODIYOT INSTITUTI**

**«GEOLOGIYA VA KONCHILIK» FAKULTETI
«ATROF MUHIT HIMOYASI VA EKOLOGIYA» KAFEDRASI**

**5630100–Ekologiya va atrof muhit muhofazasi ta'lim yo'nalishi
talabasi Saidov Xusan Yoqub o'g'lining**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Mavzu: “Koson neft va gaz qidiruv ekspeditsiyasi ishlab chiqarish ob'ektlarida hosil bo'layotgan chiqindilarning atrof muhitga ta'sirini tahlil qilish va ularni me'yorlashtirish tadbirlari”.

Ilmiy rahbar:

kat. o'q. Otaqulov O'. X.

Ishni bajaruvchi

Toshpulatov .U.R.

«Himoyaga ruxsat etildi»

«Himoya uchun DAKga yuborildi»

Kafedra mudiri:

Fakultet dekani:

_____ dots. Xolbayev B.M.

_____ k.f.b.f.d Panjiyev U. R.

«___» _____ 2018 yil

«___» _____ 2018yil

M U N D A R I J A

K irish.....	6
1.Umumiy qism.....	8
1.1 Koson tumanining fizik-geografik va iqlimiy tavsifi.....	8
1.2 Hududning er resurslari.....	10
1.3 O‘simlik va hayvonot dunyosi.....	11
1. 4 Yer usti suvlari.....	13
2.Texnik qism.....	15
2.1.Korxonada joylashgan xududning reliefi, iqlimi.....	15
2.2 Korxonaning chiqindi chiqaruvchi obyekti sifatida tavsifi.....	15
2.3 Chiqindilar saqlanadigan joylar tavsifi.....	26
2.4. Chiqindilarni joylashtirish imkoniyati xisobi.....	26
2.5. Burg‘ulash jarayonida atmosferaga ifloslantiruvchi moddalar chiqaruvchi manbalar kursatgichlarini aniqlash.....	29
2.6. Burg‘ulash jarayonida hosil bo‘lgan chiqindilarni zararsizlantirish bo‘yicha tavsiya qilinayotgan tadbirlar.....	43
3. Xayot faoliyati xavfsizligi.....	45
3.1 Xayot faoliyati xavfsizligini ta‘minlashning asosiy prinsiplari.....	45
3.2 Xayot faoliyati xavfsizligini ta‘minlash uchun mehnatni tashkil qilish.....	46
3.3 Xayot faoliyati xavfsizligini ta‘minlashning huquqiy asoslari.....	47
3.4 Korxonada xayot faoliyati xavfsizligini ta‘minlash ishlarini tashkil qilish.....	49

3.5 Korxonada mexnat gigienasi va ishlab chikarish sanitariyasi.....	51
4. Iqtisodiy qism.....	52
4.1 Atrof muxitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarilganligi uchun to'lovlar hisobi.....	52
4.2 Korxonadan atmosferaga chikayotgan chikindilar ta'sirida atrof muxit ifloslanishini iqtisodiy zarar xisobi.....	53
4.3 Atrof muxitni ifloslantiruvchi moddalar tashlanganligi uchun tulanadigan summa hisobi.....	56
Xulosa.....	59
Foydalanilgan adabiyotlar.....	61

K I R I S H

Mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalarga muvofiq kadrlar tayyorlashning mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashga zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son qarorida, 2017 yil 21 apreldagi "Ekologiya va atrof- muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni, 2017 yil 20 apreldagi "2017 – 2021 yillarda ichimlik suvi ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini kompleks rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish dasturi to'g'risida"gi qarori hamda 2017 yil 21 apreldagi "2017 – 2021 yillarda maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish va rivojlantirish chora – tadbirlari to'g'risida"gi qarorida belgilab berilgan vazifalarni bajarish uchun barcha ta'lim yo'nalishlarida tayyorlanayotgan mutaxassislar, shu jumladan aholining ekologik bilimi, madaniyati, tafakkuri hamda ekologik dunyoqarashini shakllantirish, atrof muhit musafoligini ta'minlash, aholi salomatligi va tabiatni muhofaza qilishning muhim jihatlaridandir.

Inson hayoti va faoliyati uchun eng muhim omil bo'lgan atrof muhitni muhofaza qilish, uning musaffoligini ta'minlash bugungi kunning nihoyatda dolzarb vazifalaridan biridir. Atrof muhitning ekologik va gigienik jihatdan buzilishi, ko'p jihatdan insonning antropogen faoliyati bilan bog'liq. Chunki, bugungi kunda tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonuniyatlarga rioya qilmasdan tabiatga o'tkazilayotgan ta'sir, tabiiy boyliklarga tajovuzkorona munosabat ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda. ifloslanish daraja si ortib bormoqda.

Atrof muhitga chiqarilayotgan chiqindilar agregat holati va kelib chiqishiga qarab quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. Gaz holatidagi chiqindilar

2. Suyuq holatdagi chiqindilar

3. Qattiq holatdagi chiqindilar

Mamlakatimiz mustaqillikga erishganidan so‘ng atrof muhitni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish hamda sohadagi muammolarni echimini topishning huquqiy asoslarini yaratish maqsadida 30 dan ortiq qonunlar, 300 dan ortiq qonun osti xujjatlari qabul qilinib amaliyotga joriy etildi. Jumladan, 2002 yil 5 aprelda qabul qilingan va 30 ta moddadan iborat O‘zbekiston Respublikasining “CHiqindilar to‘g‘risida“gi qonunning maqsadi chiqindi bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Qonunning asosiy vazifalari chiqindilarning fuqarolar hayoti va sog‘lig‘iga, atrof muhitga zararli ta‘sirining oldini olish, chiqindilar hosil bo‘lishini kamaytirish va ulardan xo‘jalik faoliyatida oqilona foydalanilishini ta‘minlashdan iborat. Mazkur qonunda chiqindilar bilan ishlash bo‘yicha davlat organlari hamda yuridik va jismoniy shaxslarning vakolatlari aniq belgilab berilgan.

YUkoridagi talablardan kelib chikib “Koson neft va gaz qidiruv ekspeditsiyasi ishlab chiqarish ob‘ektlarida hosil bo‘layotgan chiqindilarning atrof muhitga ta‘sirini tahlil qilish va ularni me‘yorlashtirish tadbirlari” mavzusidagi bitiruv malakaviy ishini bajarishda asosiy e‘tibor hozirgi kunda korxonadan atrof muhitga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar miqdori hisoblanib tuliq tahlil qilinadi va ekologik talablar asosida me‘yorlashtirish uchun zamonaviy tozalash uskunalaridan foydalanishning texnik echimlari tavsiya qilinadi.

1. UMUMIY QISM

1.1 Koson tumanining fizik-geografik va iqlimiy tavsifi.

Koson tumani Qashkadaryo viloyati Qarshi-Buxoro yo'lida Qarshi shahridan 30km, shimoliy g'arbda, Qashkadaryoni quyi qismida Qarshi cho'li hududida joylashgan.

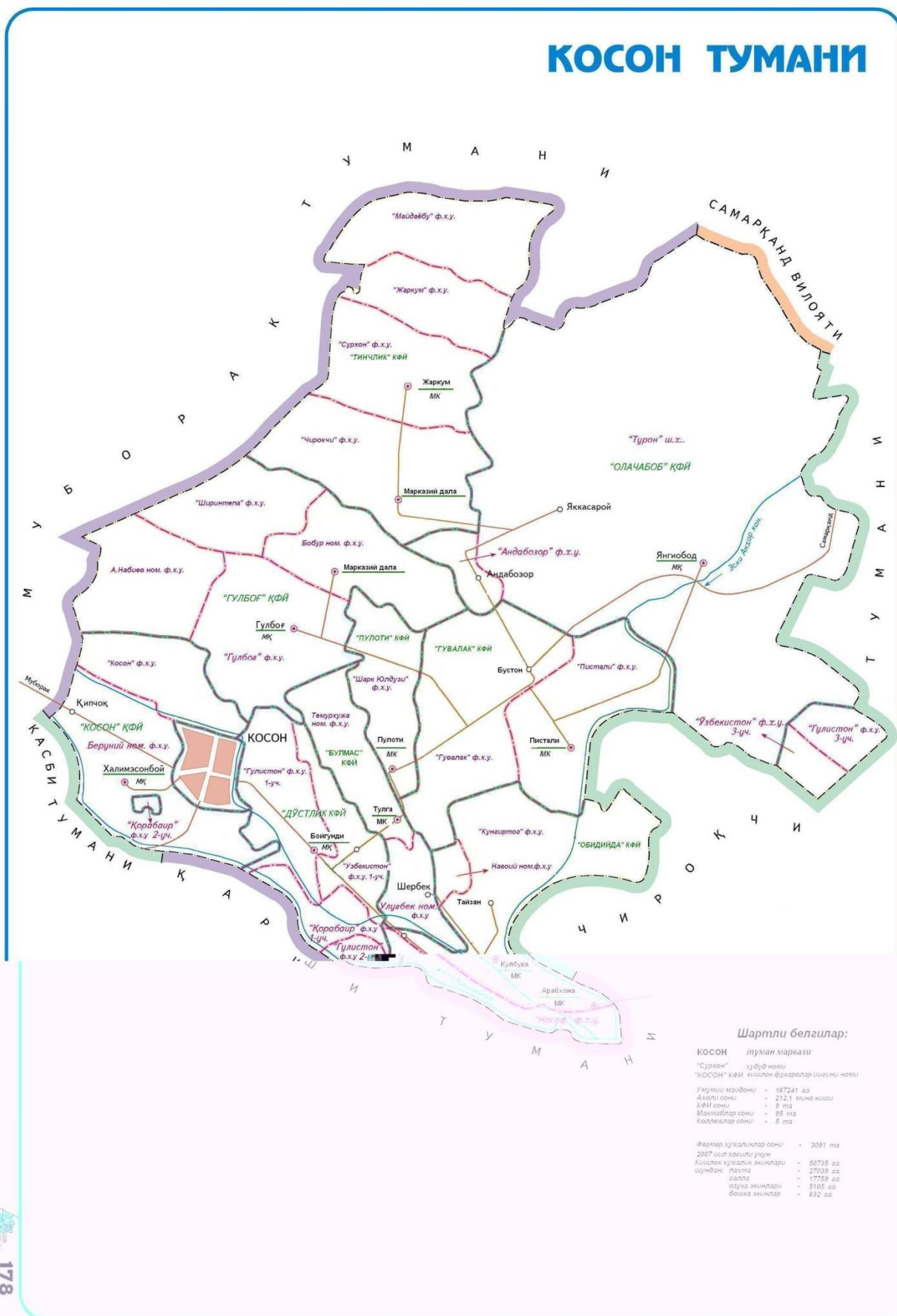
Iqlimi quruk kontinental bo'lib yozda issik, kishda sovuk, qishda o'rtacha sovuk -7°S bo'lsa, yozda $+43^{\circ}\text{S}$ ga etadi. O'rtacha yogingarchilik 350 mm tashkil etib o'zgarib turadi.

Tabiati xilma xil va betakror hisoblanadi. Er usti tekis, adir va qirlardan iborat, balandligi 450-550 m, yozi uzun va issiq, iyulda harorat $+42^{\circ}\text{S}$ ga ko'tariladi. Yanvarda esa eng past harorat -27°S ga tushadi. Noyabr o'rtalaridan havo soviydi va namgarchilik boshlanadi. Yillik yog'in 190-200 mm. Vegetatsiya davri 270-280 kun. Tuman hududidan Qashkadaryo daryosi oqib o'tadi. Aholisi asosan o'zbeklar, tojiklar, shu jumladan rus, turkman, tatar, arman, ukrain, ozarbayjon va boshqa millat vakillari yashaydi. Aholining o'rtacha zichligi 1 km^2 ga 29 kishidan iborat.

Koson tumani hududida quyosh nur sohib turadigan davr ancha uzoq davom etadi, va o'rta hisobda 2600-3000 soatga to'g'ri keladi. Tumanning tekislik qismida yoz fasli 155-160 kungacha cho'ziladi. Quyosh radiatsiyasining yillik yalpi miqdori 6700-7000 MD j/m⁻² dan kam bo'lmaydi. Yillik radiatsiya balansi esa 2310-2520 MD j/m⁻² atrofida bo'lib, tuman hududining deyarli hamma joyida yil davomida musbatdir.

Qish oylarida janubi g'arbda siklonlar tropik havo massalarini olib kelinishi tufayli havo isiydi va atmosfera yog'inlarining bo'lishiga olib keladi.

Bahor oylari uchun beqaror ob – havo xos bo'lib, siklon jarayonlari faollashadi. Siklonlar bilan janubi – g'arbdan iliq havo massalari kirib kelishi tufayli bahorda yog'inlarning katta qismi tushadi.

1.1- rasm. Koson tumani karta sxemasi

Kuzning birinchi yarmida ham issiq ob – havo kuzatiladi, ikkinchi yarmida esa ob –havo o‘zgarib turadi. Boshqa joylardagi kabi Koson tumanida ham iqlim sharoitlarining vujudga kelishida uning reliefi ham muhim iqlim hosil qiluvchi omildir. Relief ayniqsa atmosfera yog‘inlarning hududiy taqsimlanish, havo haroratining o‘zgarishi, namlanish darajasi va boshqa metirologik sharoitlarnin shakllanish va xususiyatlariga ko‘ra Koson tumani hududi subtropikiqimli guruhiga mansub bo‘lib, Turon provinsiyasining alohida Qashqadaryo iqlimi okrugi sifatida ajratiladi.

Yanvarning o‘rtacha harorati viloyat hududining tekislik va tog‘ oldi qismlarida musbat ko‘rsatgichga ega bo‘lib, qo‘shni Buxoro viloyatiga nisbatan iliqroq va Surxandaryo viloyatining tekisliklariga qaraganda biroz sovuqroqdir.

1.2 Hududning er resurslari

Tuproqning yuza qismini murakkab geomorfologik tuzilishga, tog‘ jinslari va iqlim sharoitining xilma-xilligi hamda inson xo‘jalik faoliyatining tarixiy va xususiyatlari tufayli Koson tumanida xudud uchun xos bo‘lgan tuproq turlari tarqalgan.

Koson tumani Qashqadaryo viloyatining cho‘l zonasiga kiradi va uning tuprog‘i xilma-xil bo‘lib, ular dengiz sathidan balandligi 250-300 m bo‘lgan. Koson tumani tuproklari taqirli, tuproklari qatoriga cho‘l kumli tuproklar va sho‘rxok qumluklar bilan aralash holda uchraydi. Taqirli tuproqlar chuchuk yoki kam minerallashgan sizot suvlari sathining ancha pastida joylashganligi sababli nisbatan kam uchragan. Bu tuproqlarda chiqindi miqdori kam. CHiqindining miqdori 0,65-0,8% ba’zi hollarda 1% azotning miqdori 0,17-0,18% ni tashkil qiladi va quyidagi qatlamga tomon ularni miqdori kamaya boradi. Unumli taqir tuproqlar tumanning eng yaxshi er fondini hosil kiladi. SHu boisdan ular birinchi navbatda o‘zlashtirila boshlangan.

Sho‘rxoklar tumanning provial va allyuvial yotqiziqli soylar tubida, bo‘lgan sizot suv yuzasiga yaqin joylashgan cho‘kmalarda uchraydi. SHo‘r soy botiqligida

shoʻrxoklar katta maydonni band etgan. (16 mlnga) Shoʻrsoy choʻkmasining markaziy qismidagi shoʻrlik 8-10% ni tashkil etadi.

Yer resurslaridan oqilona foydalanishni tashkil etilmasa turli xil salbiy oqibatlariga olib keladi. Tuproqlardan notoʻgʻri foydalanish eroziyaga olib keladi, yaʼni yoyilishiga uchraydi. Avvalo antropogen eroziya, buning kelib chiqishiga sabab yaylovlardan notoʻgʻri foydalanish, dehqonchilikda esa agrotexnika qoidalariga rioya qilmaslik va boshqa qator sabablardan vujudga keladi. Antropogen eroziyaning oldini olish uchun ekologik savodxonlikni oshirib erdan toʻgʻri foydalanishdir.

Suv eroziyasi va shamol eroziyasi ham tashvishli muammolarga sabab boʻladi. Bunday hollarda eroziya vujudga kelayotgan erlar atrofiga ixota daraxtzorlarini tashkil qilish, yoʻllar, kanallar, jarliklar, soylar chekkalarida tutash tarzda daraxtlar ekish lozim. Erni muxofaza qilishni huquqiy asoslash uchun 1998 yil 30-aprelda er kodeksi qabul qilindi. Kodeksda er umumiy boylikdir Oʻzbekiston Respublikasi xalqi hayoti faoliyati va fuqarolarning asosi sifatida undan oqilona foydalanish zarur va u davlat tomonidan muhofaza qilinadi deyilgan.

1.3 Oʻsimlik va hayvonot dunyosi

Koson tumani oʻsimlik qoplaminig sharoitida va tarqalishida hududning geologik taraqqiyoti, geografik oʻrni va hozirgi tabiiy sharoitlari asosi muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻsimlik turlarining tarqalishida esa relef tuproq va iqlim sharoitlari muhim omillar hisoblanadi. Tuman florasi tarkibida mahalliy oʻsimlik turlaridan tashqari Eron, Afgʻoniston va Oʻrta dengiz boʻyi oʻlkalari uchun xos boʻlgan oʻsimlik turlari ham mavjud.

Qashqadaryo viloyatining tabiiy florasi 1200 ga yaqin yuksak turlardan tashkil topgan boʻlib, ularning 106 turi oziq – ovqat va chorvachilikda em – xashak sifatida ishlatiladi, 138 turli qimmatbaho dorivor 2,6 turli efir moyi, 61 turli asal beruvchi, 62 turi oshlovchi 138 turli qimmatbaxo dorivor, 26 turli oʻsimlik, 53 turli

bo'yoq beruvchi, 19 turli qimmatbaho o'simliklardir. Bu turlardan tashqari tuman florasi tarkibida manzaralari, vitaminli va tolali o'simliklar xam uchraydi.

Bu mintaqaning qumli cho'llarida ko'chma qumlarga moslashgan tamofit o'simliklar – kandim (tutun), quyonsuyak, qizilqandim mustahkamlangan qumlarda esa shuvok, ilok, korasaksovul, efemerlardan chayir, urgochiselin, tuyapaymon o'sadi. Hududning ichki tekisliklari uchun efemer va efemeroid o'simliklardan cherkaz, singren, isiriq, oq chitir, butalardan yulgun, qorasaksovul va boshqa o'simliklarga xosdir.

Bundan tashkari kam sho'rlangan joylardan pashmoq, shura, teresken, dastarbosh, kuchli sho'rlangan erlarda esa qora shura, sersazan, shurajrik, qizilmiya va boshqa o'simliklar uchraydi.

Mintaqaning daryo terrasalarida, vodiylarida va botiqlarida ajriq yantok, qizilmiya kabi o'simliklar botqoq tuproqli joylarda esa qamish, luq, kiyok, bug'doyiq, chuchukmiya kabi o'simliklar tarqalgan.

O'simliklar kislorodni etkazib er usti va er osti suvlari rejimiga ijobiy ta'sir ko'rsatib tuproqni shamol va suv eroziyasidan saqlaydi. Bu joy tabiati uchun bu muhim hisoblanadi. Tumanning geografik o'rni va landshaftlarining xilma xilligi hayvonot olamining shakllanishi tarqalishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Suvsiz qumli cho'llar, tog' o'rmonlari va daryo vodiylarining ekologik sharoitlari hayvonlarning xayot kechirishi uchun bir xil emas. SHunga ko'ra xar qaysi landshaft uchun yoki bu sharoitga moslashgan hayvonlarning ma'lum turlari xosdir.

O'zbekiston hududida xususan Koson tumani cho'l mintaqasi turli o'lkalarning hayvonlari aralashib ketgan 300 geografik tumanga mansubdir. Cho'l hayvonlari yozda tuproq haroratining yuqori bo'lishiga (50-60) va uzoq suvsizlikka moslashagan. Bu erdagi fauna vakillarining muhitiga moslashishining yana bir belgisi ularning er rangida ya'ni qum, chang ustida bo'lishidir. Hududdagi ayrim hayvonlar (yumronqozik, qo'shoyoq va boshqalar), iste'mol qiladigan ozuqasi tarkibidagi ozgina namlik bilan kifoyalanadi va suvsiz hayot kechira oladi.

O‘simliklarning siyrakligi, ovqat va suvning takchilligi tufayli xayvonlar tez xarakatlanishi qobiliyatiga ega bo‘lsada yozda kunduzi tuprok 60-70S qiziganda ularni faoliyati keskin susayadi. Bu xol ko‘pchilik hasharotlarga, chayonlarga, kaltakesaklar, ilonlar, sut emizuvchi ayrim hayvonlarga va ba’zi bir qushlarga xosdir. Hayvonlarning hayot sharoiti qumli shurxok, oshlok cho‘llarning xayvonlaridan farqlanadi. Bu erlardan yog‘in-sochin bo‘lishi faqat qish va baxor oylariga to‘g‘ri keladi. Asosan efemer o‘simliklar o‘sadi va may oyining bu o‘simliklar xam qovjirab qoladi. Hayvonlar ham o‘simliklar kabi kuyosh isitishi bilan uyqudan uyg‘onadilar, zo‘r berib ozuqa bilan oziqlanadilar va ko‘p o‘tmay urchiy boshlashadi. Mintaqadagi umurtqali sut emizuvchilar, sudralib yuruvchilar, qushlar xam quruklikda xam yashovchi hasharotlar qisqichbaqalar, malyuskalar, chuvalchanglar va boshqa soda hayvonlar uchraydi. Bu hududga mansub bo‘lgan sut emizuvchilardan shalpangqulok, tipratikon, qumquyon, yumronqoziq, seversev qush oyog‘i, baroq barmokli qo‘sh oyoq, katta qum sichkon, bo‘ri, tulki va boshqalar yashaydi.

Jazirama issiq kunlarida daraxtlarning uchlarida dasht agamasi deb ataluvchi kaltakesak ko‘p bo‘ladi. Umuman cho‘l hududidagi ko‘pgina hayvonlar endem (ma’lum bir grafik viloyatda yashaydigan va boshqa joylarda uchramaydigan) hayvonlardir. Tumanda xam bu turlarni bir necha xilini uchratish mumkin. SHuningdek cho‘l toshbaqasi echkemardir.

CHO‘llarda kon ishlari davomida xududni florasini nobud bo‘lishiga sabab bo‘lmokda. Bu esa ba’zi tur va navlarni buzilishiga olib keladi.

1. 4 Yer usti suvlari

Koson tumanining suv resurslari sifatida yomonlashuvining tuproqning sho‘rlanishi va sho‘rxoklar paydo bo‘lishi, suv va shamol eroziyasining kuchayishi, er osti suvlari sathining ko‘tarilishiga, sun‘iy sho‘r ko‘llarning hosil bo‘lishiga olib keladi va oqibatda nafaqat tabiatni qashshoqlanishi jamiyatni ham deyarli degrazatsiyaga uchratadi. Bu erda suv resurslarini tabiiy-xo‘jalik va

ijtimoiy sharoitlar bilan chambarchas bog'liqligini kuzatish mumkin. Sug'oriladigan maydonlari 350 ming gektardan ortiq bo'lib, shundan korxonaga 90 gektar sug'oriladigan maydoni bo'lib, sug'orishda foydalanilayotgan suvlarning hozirda 70% i tashlab yuboriladi. Sug'orishda 30%ni suvni samarali foydalanishga yo'naltirilgan bo'lib hisoblanadi.

Koson er osti suvlari mavjud, ammo er ustki suvlari yo'q bo'lgani uchun suv quvurlari asosida olib kelinadi. Er osti suvidan va zovurlar orqali yig'ilib qolgan sun'iy sho'r ko'llarni suvini sho'rsizlantirib, sug'orishiga, korxonalarga va boshqa texnik suvlarga ishlatish zarur.

Qashqadaryoning havzasini quyi qismidan Koson tumani xam suv oladi va foydalanadi.

Tuman asosan Qashqadaryo orqali sug'oriladi, ammo suv miqdori sug'orish uchun etmaydi.

2. Texnik qism

2.1. Korxonalar joylashgan hududning reliefi, iqlimi.

Korxonalar joylashgan joyning rel'efi tekislikdan iborat bo'lganligi uchun xisob ishlarida relefga tuzatma 1 ga ming deb olinadi. Joyning dengiz soxasidan balandligi 390m dan 420 m gacha o'zgaradi. Korxonalar joylashgan hudud suv kamchil bulgan hududning sirasiga kiradi. Iqlimi xosil bulishda joyning tabiiygrafik shakillanishi muxim axamiyat kasb etadi. Xududning iqlimi keskin kontenental bo'lib, shamol rejimi yuqoriga shakillanishi tavsifiga ega. SHamolning o'rtacha xarorati -7° S, eng issiq oyning o'rtacha xarorati $+38,5^{\circ}$ S ga teng SHamol asosan ko'p hollarda shimol tomonidan esadi.

Hayvonat va o'simlik dunyosi cho'l va chora cho'l iqlimiga xos bo'lib keskin kontenental iqlimga moslashgan.

Er usti va er osti suvlari mineralizatsichsi yuqori darajada, xalq xo'jaligi tarmoqlarida, ichimlik va xo'jalik ekinlarining sug'orish uchun yaroqsiz.

2.2 Korxonaning chiqindi chiqaruvchi obe'kt sifatida tavsifi.

Bug'ulash jarayoni "Uralmash-30" markali burg'ulash qurilmasi yordamida amalga oshiriladi.

Quduqlarni burg'ulash ishi quydagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

- tayyorgarlik va qurilish-montaji ishlari;
- sinovdan o'tkazish (o'zlantirish)
- qurilishdan keyingi yig'ish ishlari.
- tayyorgarlik va qurilish mantaji ishlari jarayonida maydan tekislanadi, yo'llar quriladi, uchkunalar uchun maxsus joylar tayyorlanib

quvurlar yotqiziladi, burg'ulash chiqindilarini joylashtirish uchun tubi va davrlari izalyasiya qilingan ombor jixozlanadi.

2.1-jadva

Koson meteorologiya stansiyasi bo'yicha iqlimiy ko'rsatgichlar tavsifi.

T/r	Tavsiflar nomi	Qiymati
1.	Eng issiq oyning o'rtacha xarorati, S	38,5 S
2.	Eng sovuq oyning o'rtacha maksimal xarorati ,S	-7 S
3.	SHamolning yo'nalishi va o'rtacha yillik takrorlanishi; %	
	SH - - - - -	
	SH. SH q - - - - -	19
	J.SH q - - - - -	17
	J - - - - -	17
	J.G' - - - - -	5,0
	G' - - - - -	7,0
	SH.G' - - - - -	8,0
		10,0
4.	SHamolning o'rtacha yillik tezimi, m/s	17,0
5.	Takrorlanishi 5% dan oshgandagi shamol tezligi,	3,3
6.	m/s	6,0
7	Armosfera yig'inlari, mm	251
	Atmosfera starafalakatsiya boshliq bshyicha koeffitsinti	200

Burg‘ulash maydon egallagan xududni (1,3 ga) tuprog‘ning hosildor yuza qismi alohida joyda olnib ishlar tugatilganda so‘ng yana o‘z joyiga qayta yotqiziladi. Burg‘ulash hududining qurish jarayonida chiqindilar faqat burg‘ulash bosqichida hosil bo‘ladi.

Burg‘ulash qorishmasi burg‘ulangan jinslar bilan birga quduqda tozalash blokida tushib u erda qorishma burg‘ulangan jinlardan tozalanadi. Burg‘ulangan jinslar tozalash blokida ishlash omboriga qisman burg‘ulash eritmasi bilan tushadi.

Burg‘ulash ishlami va ishlatilgan burg‘ulash eritmasi quduqlarni burg‘ulash va yuvish jarayonida xosil bo‘ladigan asosiy chiqindi hisoblanadi.

Burg‘ulash ishlashi va ishlatilgan burg‘ulash eritmasidan xosil bo‘ladigan chiqindilar hajmi RD 39-3-8119-82 ga mos xolda quduqni qabul qilingan konstruksiyasi bo‘yicha hisoblanadi.

Burg‘ulash chiqindilarini hosil bo‘lishi meyorlari qabul qilingan beshta quduq konstruksiyasi bo‘yicha belgilanadi.

2.2-jadval

Chiqindi xosil bo‘lishi meyorlari

Ko‘rsatgichlar	Burg‘ulash intervallari			
	0-150	150-500	500-1543	1545-2050
Daloto dlametri, mm	490	393,7	269,9	190,5
Oraliq qamminligi, m	150	350	1065	505
G‘ovaksimonlik koeffitsienti	1,1	1,21	1,31	1,4

Burg‘ulangan jismlar xajmi

- O‘zaytirilgan yunalishda
- $0,785 \cdot 0,490^2 \cdot 1,150 = 31 \text{ m}^3$
- Konduktor osti
- $0,785 \cdot 0,3937^2 \cdot 1,21 \cdot 350 = 52 \text{ m}^3$
- Orali-kalonalarbo‘yicha

$$0,785 \cdot 0,2699 \cdot 1,31 \cdot 1045 = 78 \text{ m}^3$$

- Jspulatatsiya kalonnasi bo‘yicha
- $0,785 \cdot 0,1905^2 \cdot 1,4 \cdot 505 = 20 \text{ m}^3$

Burg‘ulangan jismlarning umumiy xajmi $V = 181 \text{ m}^3$

Jinslarning g‘ovanlashganligini hisobga olganda ($k=1,2$) ishlash xajmi:

$$V_m = 181 \cdot 1,2 = 217 \text{ m}^3 \text{ ga teng bo‘ladi.}$$

Tozalash tizimi bo‘yicha chiqarib tashlanayotgan ishlash (0,8 daraja bo‘yicha) hajmi:

$$V_m = 217 \cdot 0,8 = 174 \text{ m}^3$$

Yuqotish koeffitsinti 1,052 va “Uralash 3 D” burg‘ulash qurulmasi aylanish tizimi xajmi 250 m bo‘zlganda ishlatilgan burg‘ulash eritmasi xajmi:

$$V_{m.b.e} = 1,2 \cdot 174 \cdot 1,052 \cdot 250 = 345 \text{ m}^3$$

Burg‘ulash chiqindilarixajmi

$$V_{b.ch} = 174 + 345 = 519 \text{ m}^3$$

Burg‘ulash ishlami bilan tuyingan ishlatilgan burg‘ulash eritmasi zichigi $2,2/\text{sm}^3$ ga teng bo‘lsa chiqindi hosil bshlishi meyori 1 burg‘ xududi uchun 1141 №1 chiqindi hosil bo‘lishi meyori chiqindi nomi:

- Burg'ulash chiqindisi
- Burg' qudug'ining loyihaviy chuqurligi 2050 m bo'lsa shunga mos holda chiqindi hosil bo'lish
- $1141/2050 = 0,556585 \text{ t/m}$
- CHiqindilar tozalash blokidan tarnov tizimi bo'yicha maxsus omborga tushadi. Ishlab chiqarish bo'lishi 3 sienada to'htovsiz.

2.3-jadval

№2 konstruksiyali burg qudug'ida chiqindi xosil bo'lishi me'yorlari.

Ko'rsatgichlar	Burg'ulash intervali, m			
	0-50m	50-1700	1700-3470	3470-3900
Dolota dlametri mm				
Interval qalinligi	490	393,3	269,9	190,5
G'ovaksimol	50	1650	1770	430
Koeffitsienti	1, 1	1, 1	1,29	1,24

Burg'ulangan jinslar xajmi uzaytirilgan yunalishda

$$0,785 * 0,490^2 * 1,1 * 50 = 10 \text{ m}^2$$

-konduktor ostida

$$0,785 * 0,3997 \text{ m}^2 * 1,1 * 1650 = 221 \text{ m}^2$$

-oraliq kolonnalar ostida

$$0,785 * 0,1905^2 * 1,24 * 430 = 15 \text{ m}^3$$

Burg'ulangan jinslarning umumiy xajmi

$$V=377m^2$$

Burg'ulashda jinslar zichligi kamayishini ($K=1,2$) hisobga olinsa ishlash xajmi

$$Vm^2=377*1,2=452m^3 \text{ ga teng bo'ladi.}$$

Tozalash tizimi orqali chiqarilayotgan ishlash xajmi (0,8daraja)

$$Vm=452*0,8=362m^3$$

Yo'qotilish koeffitsienti 1,052 va "Uralmash 3D" burg'ulash qurilmasi aylantirish hajmi $250 m^3$ bo'lganda ishlatilgan burg'ulash eritmasi hajmi

$$Vm.b.e.=1,2*36^2*1,052+0,5*250=582^3$$

Burg'ulash chiqindilari hajmi

$$Vb.ch=362+582=944m^3$$

Burg'ulash ishlash bilan to'yingan ishlatilgan burg'ulash chiqindisi zichligi $2,22/sm^3$ bo'lganda, chiqindi xosil bo'lish me'yori bittia burg'u qudug'i uchun 2077 tonnaga teng.

№ 2chiqindi hosil bo'lish me'yori.

Chiqindi nomi:

-burg'ulash chiqindisi

Burg'ulanayotgan kuduqning loyixaviy chuqurligi 390m bo'lsa chiqindi hosil bo'lim me'yori

$$2077/3900=0,532564t/m$$

CHiqindilar tozalash blokidan tarnov tizimi bo'yicha maxsusomborga tushadi. Burg'ulash jarayonida ish rejimi 3 smenada tuxtovsiz olib boriladi.

№ 3 konstruksiyali burg' qudug'ida chiqindi hosil bo'lish me'yorlari.

Ko'rsatgichlar	Burg'ulash intervali, m			
	0-50	50-500	500-1545	1545-2050
Dolota diametri, m	490	393,7	269,9	190,5
Interval qalinligi, m	50	450	1045	505
G'avaklik koeffitsienti	1,1	1,21	1,31	1,4

Burg'ulanadigan jinslar

- O'zaytirilgan yunalishda
- $0,785 \cdot 0,490^2 \cdot 1,1 \cdot 50 = 10 \text{ m}^3$
- Konduktor ostida
- $0,785 \cdot 0,3937^2 \cdot 1,21 \cdot 450 = 66 \text{ m}^3$

- Oraliq kalonnalarda

$$0,785 \cdot 0,2699^2 \cdot 1,31 \cdot 1045 = 78 \text{ m}^3$$

Umumiyburg'ulanadigan jinslar xajmi

Jinslar zichligi kamayishi (K=1,2)

xisobga olgan xoljda ishlash xajmi;

$$V_m = 174 \cdot 1,2 = 209 \text{ m}^3$$

Tozalash tizimidan chiqadan ishlash (0,8 darajada) xajmi;

Yuqotish koeffitsinti 1,052 va “Uralash 3D” burg‘ulash qurulmasi aylantirish tizimi xajmi 250 m^3 bo‘lsa ishlatiladigan burg‘ulash eritmasi xajmi;

$$V_{i.b.e} = 1,2 \cdot 167 \cdot 1,052 + 0,5 = 336 \text{ m}^3$$

Burg‘ulash chiqindilarning xajmi;

$$V_{b.ch} = 167 + 336 = 503 \text{ m}^3$$

Burg‘ulash ishlashi bilan tuyingan burg‘ulash chiqindisi zichligi $2,2 \text{ g/sm}^3$ bo‘lgan bitta burg‘ qudug‘ida chiqindi xosilbulish me‘yori 1107 tonnaga teng.

№3 chiqindi hosil bo‘lishi me‘yori

Chiqindi nomi;

-burg‘ulash chiqindisi.

Burg‘ulash qudug‘i loyixaviy chuqurligi 2050m bo‘lsa, shunga mos holda chiqindi xosil bo‘lish me‘yori

$$1107/2050 = 0,539805 \text{ t/m}$$

Chiqindilar tozalash blokidan tornov tuzilish orqali maxsus omborxonasiga tushadi. Burg‘ulash jarayoni 3 smenada to‘xtovsiz olib boriladi.

2.5-jadval

№4 konstruksiyasi burg‘u qudug‘ida chiqindi xosil bo‘lishi me‘yorlari

Kursatgichlar	Burg‘ulash intervali, m			
	0-150	150-1800	1800-3380	3380-3750
Dalota diamitri, m	490	393,7	269,9	190,8
Interval qalinligi, m	150	650	1580	370
G‘ovaklar koeffitsienti	1,1	1, 1	1,31	1,22

Burg‘ulanadigan jinslar hajmi;

-o‘zaytirilgan

$$0,785 \cdot 0,490^2 \cdot 1,1 \cdot 150 = 63 \text{m}^3$$

-konduktor ostida

$$0,785 \cdot 0,2699^2 \cdot 1,1 \cdot 650 = 87 \text{m}^3$$

Oralikkalonnalarda

$$0,785 \cdot 0,2699^2 \cdot 1,31 \cdot 1580 = 118 \text{m}^3$$

Umumiyburg‘ulanadigan jinslar xajmi

$$V = 281 \text{m}^3$$

Jinslarning zichligi kamayishi ($k=1,2$) xisobga olinishlash xami;

$$V_m = 337 \cdot 0,8 = 270 \text{m}^3$$

Yuriknomakoeffitsienti 1,052 va "Uralma 3D" burg'ulash qurilmasi aylanish tizimi xajmi 250m^3 bo'lsa, ishlatiladigan burg'ulash eritmasi xajmi;

$$V.i.b.e.=1,270 \cdot 1,052 + 0,5 \cdot 250 = 466\text{m}^3$$

Burg'ulash chiqindilari xajmi;

$$V.ib.chh = 270 + 466 = 736\text{m}^3$$

Burg'ulash ishlashi bilan tuyingan ishlatilgan burg'ulash eritmasi zichligi $2,22/\text{sm}^3$ bo'lganda chiqindi xosil bo'lishi me'yori bitta burgu qudug'i uchun 1619 tonnaga teng bo'ladi.

№4 chiqindi xosil bo'lishi me'yori

Chikindi nomi:

burg'ulash chiqindisi

Burg'ulanayotgan quduqning loyixaviy chuqurlash 3750m bo'lsa, shuncha mos holda chiqindi xosil bo'lishi me'yori:

$$1619/3750 = 0,431733\text{t/m}$$

Chiqindilar tozalash blokidan tarnov orqali maxsus oborga tushadi. Burg'ulash ishlari xar uch smenada uzluksiz olib boriladi.

2.6-jadval

№5 Konstruksiyalı burg'u qudug'ida chiqindi hosil bo'lishi me'yorlari

Kursatgichlar	Burg'ulash intervali, m		
	0-150	150-2875	2875-3500
Dalota diamitri, m	426,0	269,9	190,5
Interval qalinligi, m	500	2375	1300
G'ovaklar koeffitsienti	1,1	1,2	1,3

Burg‘ulanadigan jinslar xajmi;

O‘zaytirilgan yunalishda

$$0,785 \cdot 0,426^2 \cdot 1,1 \cdot 1.500 = 78 \text{m}^3$$

-konduktor ostida

$$0,785 \cdot 0,2699^2 \cdot 1,2 \cdot 2.2375 = 163 \text{m}^3$$

-ekspuatatsion kolonnada

$$0,785 \cdot 0,1905^2 \cdot 1.300 = 48 \text{m}^3$$

Burg‘ulanadigan jinslarning umumiy xajmi:

$$V = 289 \text{m}^3$$

Zinalarning zichligi kamayishini ($k=1,2$) xisobga olsak, ishlash xajmi

$$V_m = 289 \cdot 1,2 = 347 \text{m}^3$$

Tozalashtizimi orqali ($0,8$ darajada) chiqarilayotgan ishlash xajmi

$$V_m = 347 \cdot 0,8 = 277 \text{m}^3$$

Yubotish koeffitsinti $1,052$ va “Uralmasi 3D” bu-ulash burilmasi aylanish tizimi xajmi 250m^3 bo‘lsa, ishlatiladigan bur-ulash eritmasi xajmi

$$V_{i.b.e} = 1,2 \cdot 277 \cdot 1,052 + 0,5 \cdot 250 = 475 \text{m}^3$$

Burg‘ulash chiqindilari xajmi;

$$V_{b.2} = 277 + 475 = 752 \text{m}^3$$

Burg‘ulash ishlashi bilan tuyingan ishlatilgan burg‘ulash eritmasi zichligi $2,22/\text{sm}$ bo‘lsa bitta burg‘u qudug‘i uchun chiqindi xosil bo‘lish me‘yori 1654 tonnaga teng.

№5 chiqindi xosil bo‘lish me‘yori

Burg‘ulanayotgan quduqning loyixaviy chuqurligi 3500m bo‘lsa shunga mos xolda xolda chiqindi xosil bo‘lish me‘yori;

$$1654/3500=0,472571 \text{ t/m}$$

CHiqindilartozalashblokidanarnovog‘alimaxsusomborgatushuriladi.

Burgulashishlarikunigauchsmenadatuxtovsizolibboriladi.

2.3 Chiqindilar saqlanadigan joylar tavsifi.

№1 konstruksiyali burg‘ qudug‘ining ishlash ombori.

Maydoni o‘lchami -0,017ga tuplanadigan chiqindi –burgulash chiqindi.

Chiqindilar erga qundiriladigan ombor ishlam tuplanadigan joyga tashlanadi.Omborning tubi va devorlari gidroizalyasiya qilinadi.

Gidroizalyasiyalashda omborning tubi va devorlaridagi suv o‘tkazmaydigan materiallar bilan jihozlanadi.

2.4. CHiqindilarni joylashtirish mimeti xisobi.

Chiqindilarni joylashtirish memiti O‘zbekiston Respublikasi tabiatni muxofaza qilish davlat qo‘mitasi tomonidan tasdiqlangan RD118.0027714.62-97ga mos xolda bajariladi. Xar bir chiqindi turi uchun joylashtirish miqdori miminti quyidagicha formula bo‘yicha aniqlanadi:

$$L=P-l,(1)$$

bu erda: R- ma‘lum vaqt ichida ishlab chiqarilgan maxsulot yoki ishlatilgan xam ashyo miqdori;

l-limintlovchi kayfitsint (t/t, kg, m/m);

L koefitsientning qiymati, mazkur chiqindini xosil bo'lishi me'yori, xavfliq tafasasi, joylashtiriladigan xudud maydoni, chiqindini xarakati, saqlanish muddati vamiqdoriga bog'liq xrla quyidagi formula orqali xisoblanadi:

$$L=P_0(-1-a-v), (2)$$

bu erda; P_0 –chiqindi xosil bo'lishi me'yori (t/t, kg/kg, m/m);

a-chiqindini xarakatini xisobga oliuvchi ulchamsiz ko'rsatgich;

v-tuplangan chiqindilar miqdori va saqlanish muddatini xisobga oluvchi o'lchamsiz ko'rsatgich.

Agar korxonada yig'ilib qolgan chiqindilar bo'lmasa, u xolda 1 koefitsienti quyidagi formulalar orqali xisoblanadi.

$$L=P_0(1-a);$$

$$L=P_0(1+a);$$

$$A= S_1 T (g_u+g_v)/KS_2 t(N_0+g_y);$$

Bu erda: S_1 - chiqindilarni joylashtiradigan xududni umumiy maydoni, m^2 , ga.

S_2 -korxonaning umumiy maydoni (chiqindi maydonlariga birga), m^2 ga; t_1 -limint belgilangan vaqt uchun,

t_2 – ishlab chiqarilgan maxsulot R yoki ishlatilgan xam ashyoga ketgan vaqt, kun.

g_i –chiqadigan chiqindilar miqdori, t, kg, m;

g_v –tashlanadigan chikindilar, miydori, t, kg, m;

gu–mazkur korxonada zararsizlanadigan chiqindilar miqdori, t, kg, m;

No –t vakt davomida chiqindixosil bo‘lishi me‘yori, t, kg, m.

Xosil bo‘ladigan chiqindilar korxonaning uzida zararsizlantiradigan xollarda $N_{\text{e}}=d_i$, di-o,

Ulchovsiz koeffitsientil, chiqindi xosil bo‘lishi me‘yori po ga teng bo‘lib, chiqindilarni joylashtirish miminti quyidagi formula bo‘yicha topiladi:

$$L=P.p_o=N$$

Koson neft va gaz qidiruv ekspeditsiyasi tarkibida 8 ta burg‘ulash brigadasi mezon 1,2 burg‘ quduq‘i, SHaxrisabz №1, Intilboy №1, CHunigar №1, yangi Qoratepa №1,2, Xoppan №1, SHakarbuloq №14,20, Kelinkuvi №1 burg‘ quduqlarida №1-5 konstruksiyali quduqlarning qozonishda ish olib bordi.

Burg‘ulash jarayonida bajarilgan ishlar natijasida 16774p/m quduq qozilib muxitga jami 7698 m³burg‘ulash chiqindilari chiqarib tashlashgan.

Bundan tashqari burg‘ulash jarayonida katta miqdorda yordamchi texnika va uskunalardan foydalanishi, ta‘mirlash ishlarni olib borish natijasida atmosferaga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadigan zararli moddalar chiqariladi.

2.5. Burg‘ulash jarayonida atmrof muhitga ifloslantiruvchi moddalar chiqaruvchi manbalar ko‘rsatgichlarini aniqlash.

a) Atmrof muhitga ifloslantiruvchi modda chiqaruvchi moddalarning marflemint kursatgizlarini aniqlash.

Atmrof muhitga ifloslantiruvchi modda chiqaruvchi manbalarning morfometrik ko'rsatgichlariga manbalarning boshlang'ich va zararli modda chiqish joyi diametri kiradi.

Manba og'zining diametri o'lchash natijalariga asoslanib quyidagi formula yordamida xisoblanadi.

Manba og'zining diametri o'lchash natijalariga asoslanib quyidagi formula yordamida xisoblanadi:

$$D=R/3,14.mm$$

Bu erda: D-manba og'zi diametri

R-manba og'zi diametri.

2.7-jadval.

Tashkillashgan manbalarand atrof muxitga chiqindi chiqaruvchi manbalarning ko'rsatgichlari.

Chiqindi chiqadigan manba nomi	Chiqindi chiqaruvchi manbaning ko'rsatgichlari						Uskunalar ishlash vaqti soati/yili
	Bala ndlig i m	Diame tri m	CHiqish tizimi m/sek	CHiqi sh xajmi m/sek	Xarorat i S	Tozala nish daraja si	
Quvur	5,0	0,15	1,0	0,018	25	-	8760
Quvur	5,0	0,15	1,0	0,018			
Quvur	3,0	0,05	1,0	0,002	25	-	8760
Quvur	3,0	0,05	1,0	0,002			
Tashkilashmagan	2,0	0,050	3,3	0,648	25	-	8760
Quvuvr	4,0	0,50	0,17	0,012	25	-	8760
					25	-	1300
					120	-	3600

Maxsus jixozlar yordamida o'lganib quyidagi formula yordamida aniqlandi:

$$N=X.tda$$

Bu erda: N-manba balandligi

X-quvur uchidan uning asosigacha bo'lgan masofa, m. Garizon chizig'i orasidagi og'ish burchagi .

b)Burg'ulash jarayonida atmosferaga ifloslantiruvchi modda chiqaruvchi manbalarning dinamik ko'rsatgichlarini va miqdorini aniqlash usuli.

Atmosferaga ifloslantiruvchi modda chiqaruvchi manbalarning dinamik kursatgichlariga manbadan cheksiz aralashmasini chiqish tezligi va xajmi kiradi.

CHiqish tezligi tug'ridan – tug'ri mikromonometr bilan o'lganadi. Iflolantiruvchi moddalarning chiqish xajmi esa quyidagi forlula bilan xisoblanadi:

$$V=W.S$$

bu erda: V-manbadan chiqayotgan gaz xajmi, m³/sek

W-chang, gaz aralashmasi chiqish tizimini, m/sek

S –shaz chiqadigan manba og'zining maydoni , m²

Muxitga chiqarilayotgan zararli chiqindilar miqdori quyidagicha aniqlanadi:

Muxitga chiqarilayotgan zararli chiqindilar miqdori quyidagicha aniqlanadi:

$$q = V \cdot a / s \cdot 1000$$

bu erda : a-moddaning qurtachami yori mg/m^3

Muxitga chiqayotgan zararli moddalarning umumiy miqdori har bir manba bo'yicha quyidagicha formula bo'yicha hisoblanadi:

$$M = q \cdot t \cdot 10^{-6} / \text{yil}$$

bu erda: T jixozlarning bir yillanib muxitga chiqarilayotgan chiqindilarning yillik miqdori xisoblanadi va 8-10 jadvallarda keltirildi.

2.8-jadval

Burg'ulash jarayonida atmosferaga chiqadigan ifloslantiruvchi moddalar .

Moddalar nomi	REM Mg/m^3	Xavfsizlik toifasi	Manbalar nomi	CHiqindi miqdori g/sek	CHiqindilarning haqiqiy	
					T/yil	%
1	2	3	4	5	6	7
Azod ikki oksidi	0,08500	2	7	5.332500	87,442335	35.9516
Uglerod oksidi	5.000000	4	7	4.443200	72.859594	29.9559
Oltinugurt onidridi	1.000000 0.500000	- 3	35 4	2.594813 1.561300	38.062542 25.602197	15.6493 10.5262
Qurum Akromin	0.150000	3	7	0.888700	14.572903	5.9916
Normativ chang	0.300000 0.500000	2 3	7 7	0.274710 0.098420	4.504696 0.177156	1.8521 0.0728
Payvandlash aerizoli	0.5000000	3	3	0.000988	0.000925	0.0004
Marganik birikmalari	0.005000	2	3	0.000114	0.000107	0.0004
Jami				15,194715	243,222	100,000

2.9-jadval

Yordamchi ishlab chiqarish bo‘limlaridan havo havzasiga chiqayotgan chiqindilarning taqsimlanishi.

Ishlab chiqarish nomi	Bo‘lim, sex, uchastka nomi	Manbalar soni	Chiqindilarning miqdorini taqsimlanishi	
			t/yil	%
Yordamchi ishlab chiqarish bo‘limlari	Ta‘mirlash-mexanik sexi	12	0.331689	63.173
	Qozonxona	1	0.134525	25.622
	Ishlab chiqarish bazasi	6	0.058833	11.205
Jami		19	0.525047	100 %

2.10-jadval

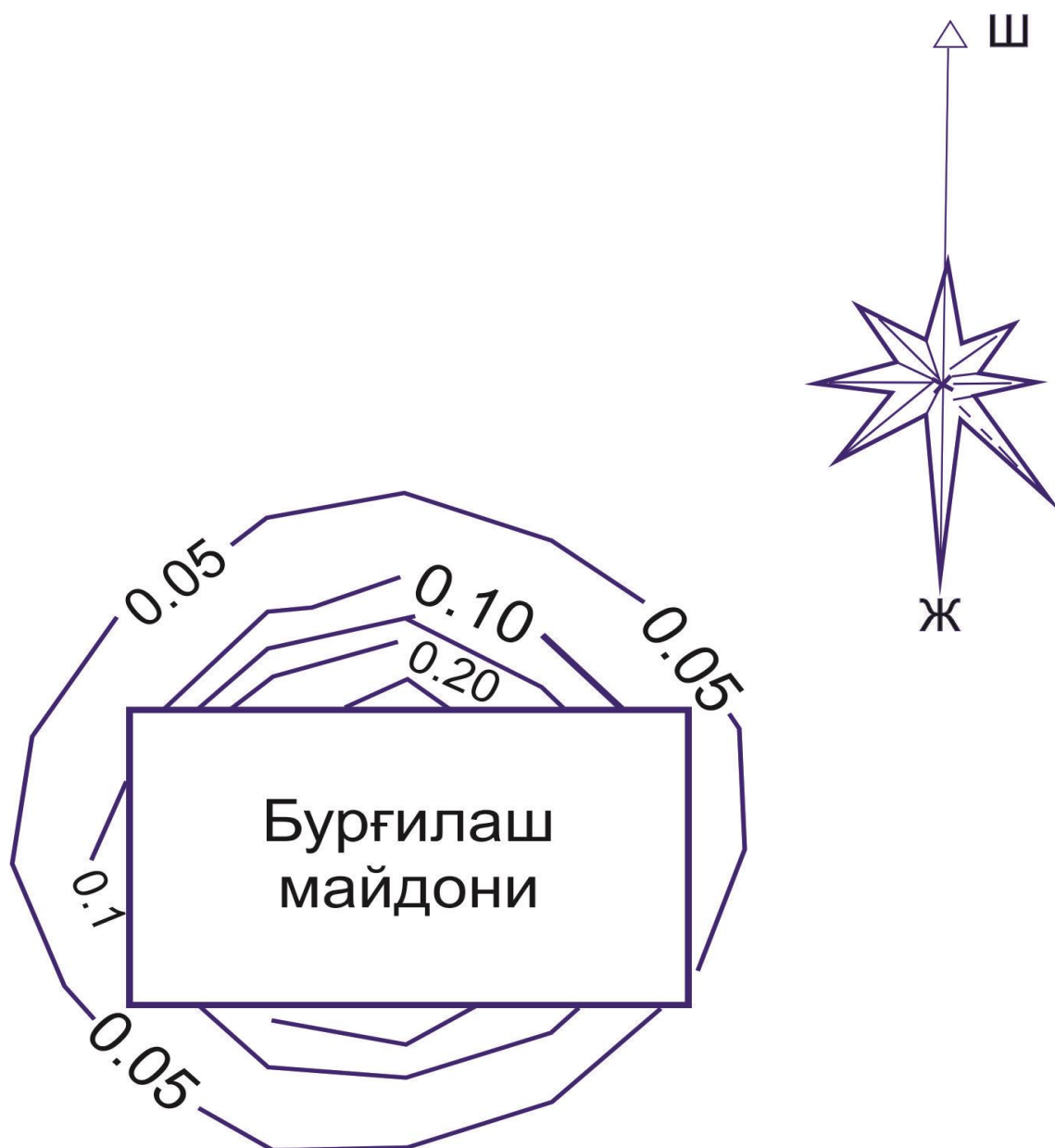
Ishlab chiqarish bo'limlaridan havo havzasiga chiqayotgan chiqindilarning taqsimlanishi.

Ishlab chiqarish nomi	Bo'lim, sex, uchastka nomi	Manbalar soni	Chiqindilarning miqdorini taqsimlanishi	
			t/yil	%
Asosiy burg'ilash brigadalari	3-brigada	6	49.094074	20.185
	7-brigada	7	41.658846	17.128
	6-brigada	7	39.839081	16.380
	1-brigada	6	33.047970	13.588
	5-brigada	6	29.617476	12.177
	4-brigada	7	26.404476	10.856
	8-brigada	6	23.560532	9.687
	Jami		45	243.222

2.11-jadval

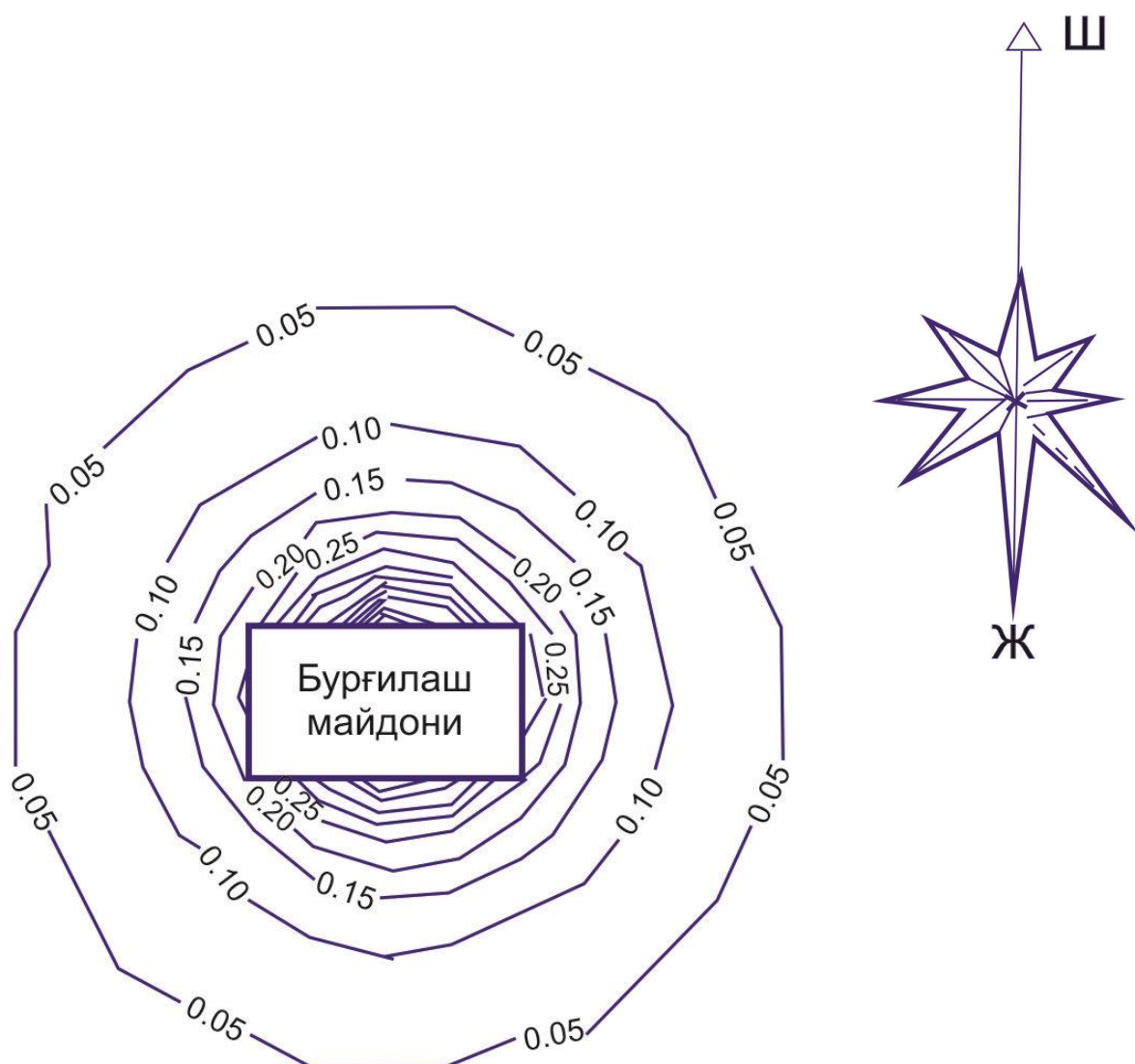
Burg'ulash jarayonida hosil bo'ladigan chiqindilarning umumiy miqdori.

Chiqindilar nomi	REM, t/m, mg/m ³	CHiqindilar miqdori		Taqsimlanishi %
		ch/sek, t/m	T/yil	
Burg'ulash shlami	0.5066	0.5066	7598	96
Azot ikki oksidi	0.085	5.332	87.442	1.0
Uglerod oksidi	5.00	4.443	72.859	1.0
Uglevodorodlar	1.00	2.594	38.062	0.5
Oltinugurt angidridi	0.500	1.561	25.602	0.3
Qurum	0.150	0.888	14.573	0.2
Akrolein	0.300	0.274	4.504	0.1
Noorganik chang	0.500	0.098	0.177	0.0001
Payvandlash aerosoli	0.500	0.0010	0.0009	0.001
Marganets birikmalari	0.005	0.0001	0.00011	0.001
Jami:			7841.2	100

1-sxema. Burg'ilash maydoni.

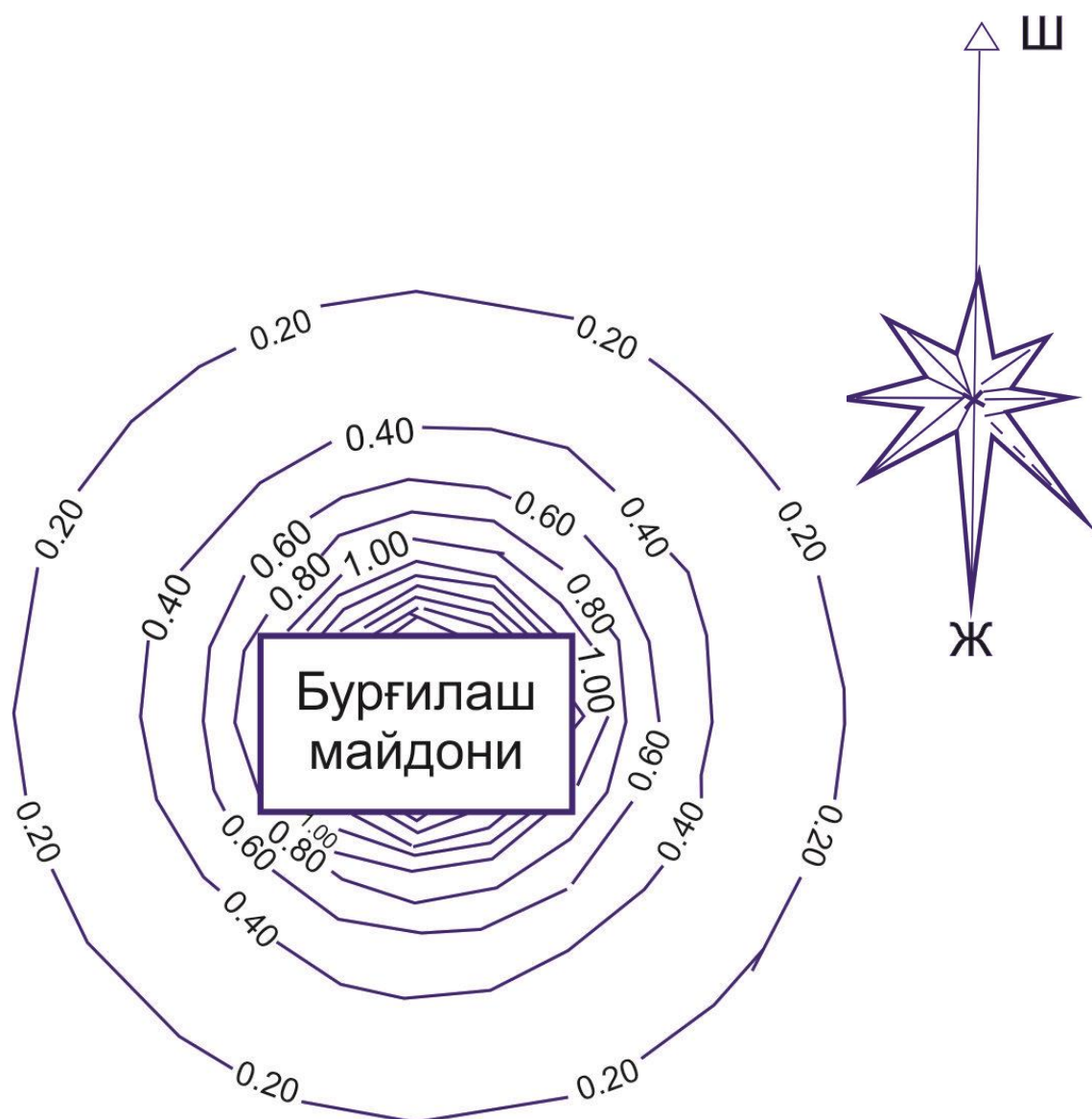
Chiqindisi noorganik changni tarqalishi

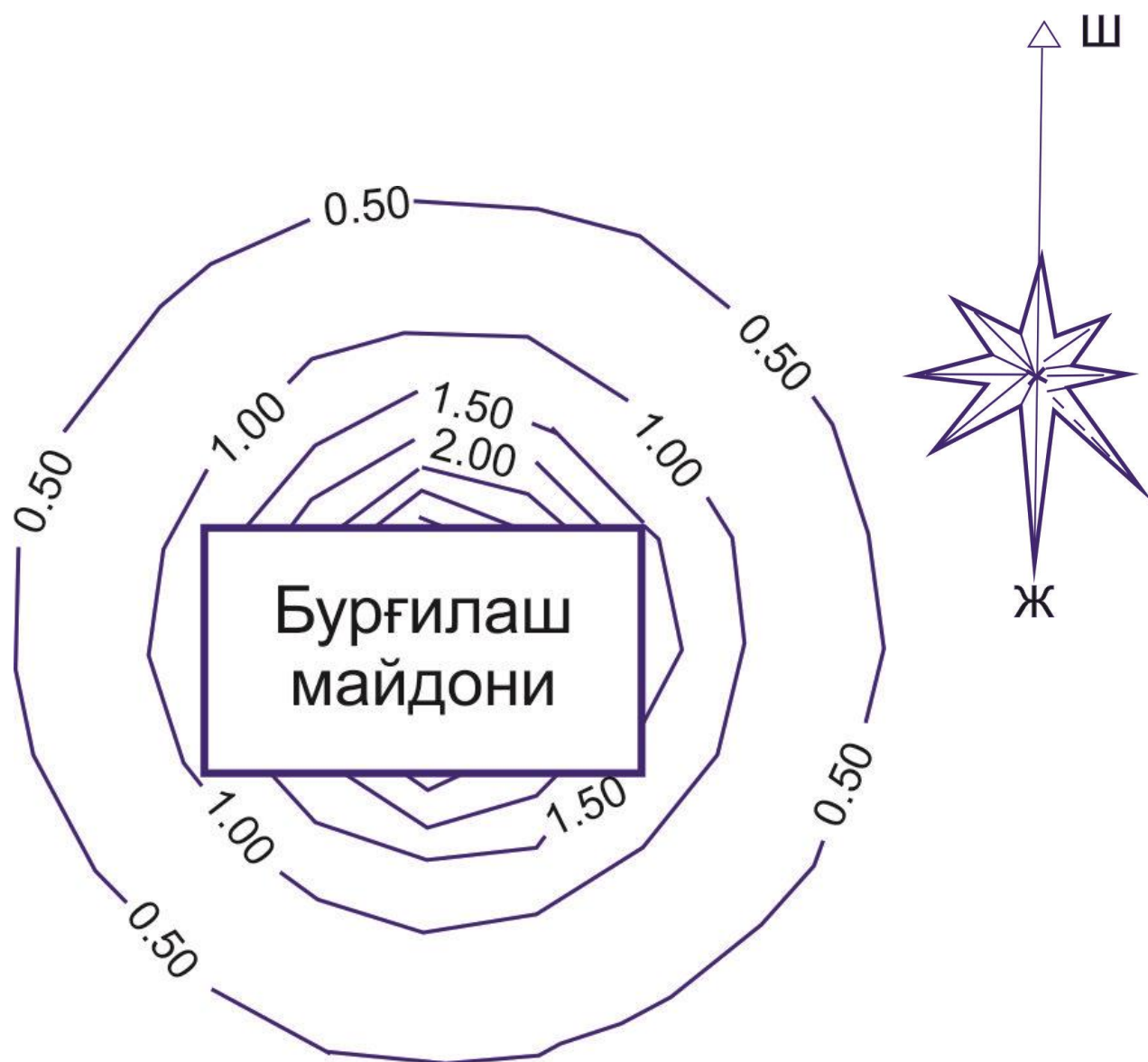
2 -sxema. Burg'ilash maydoni chiqqindisi akroleinni tarqalishi

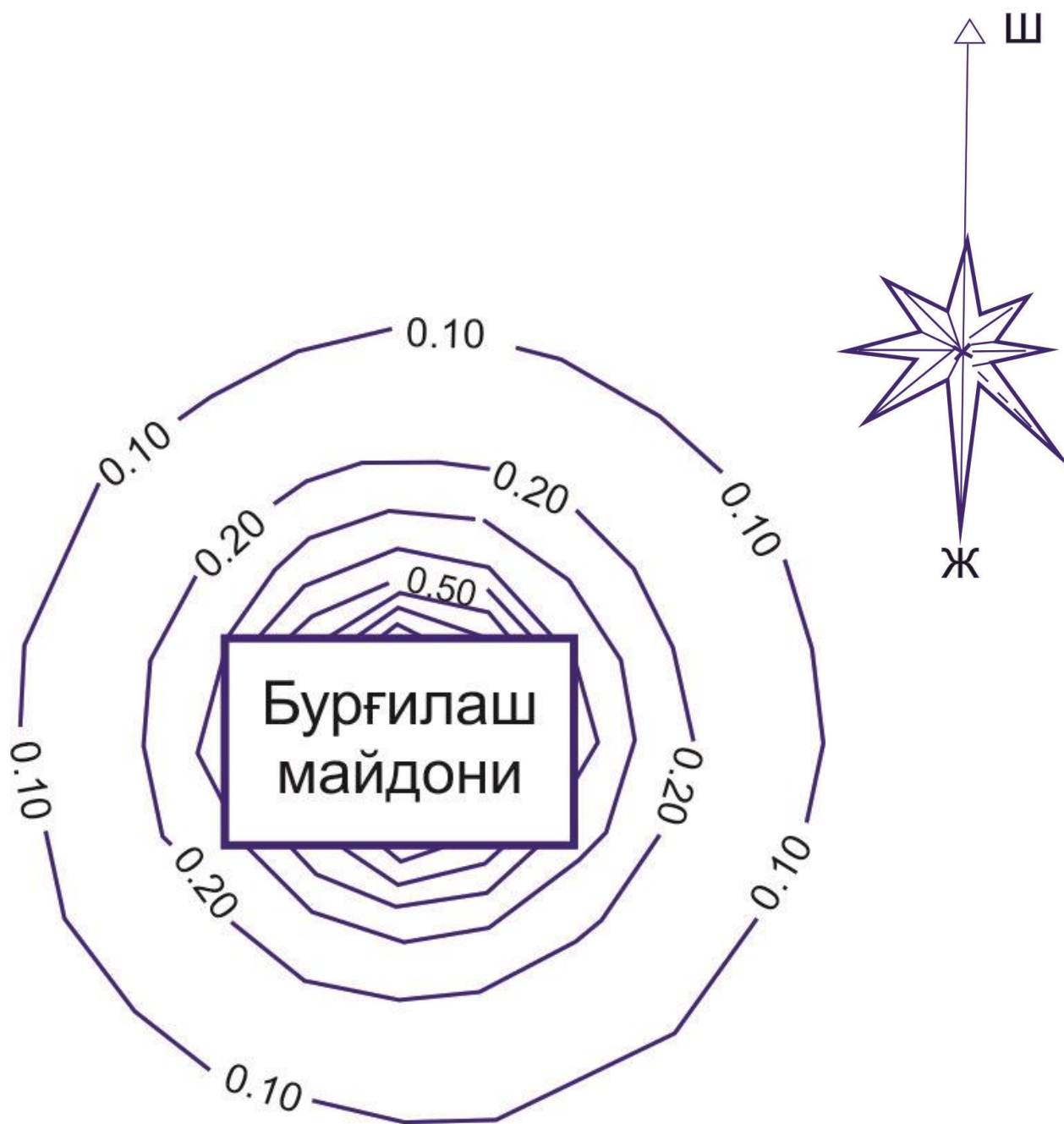
3-sxema. Burg'ulash maydoni chiqindisi qurumni tarqalishi

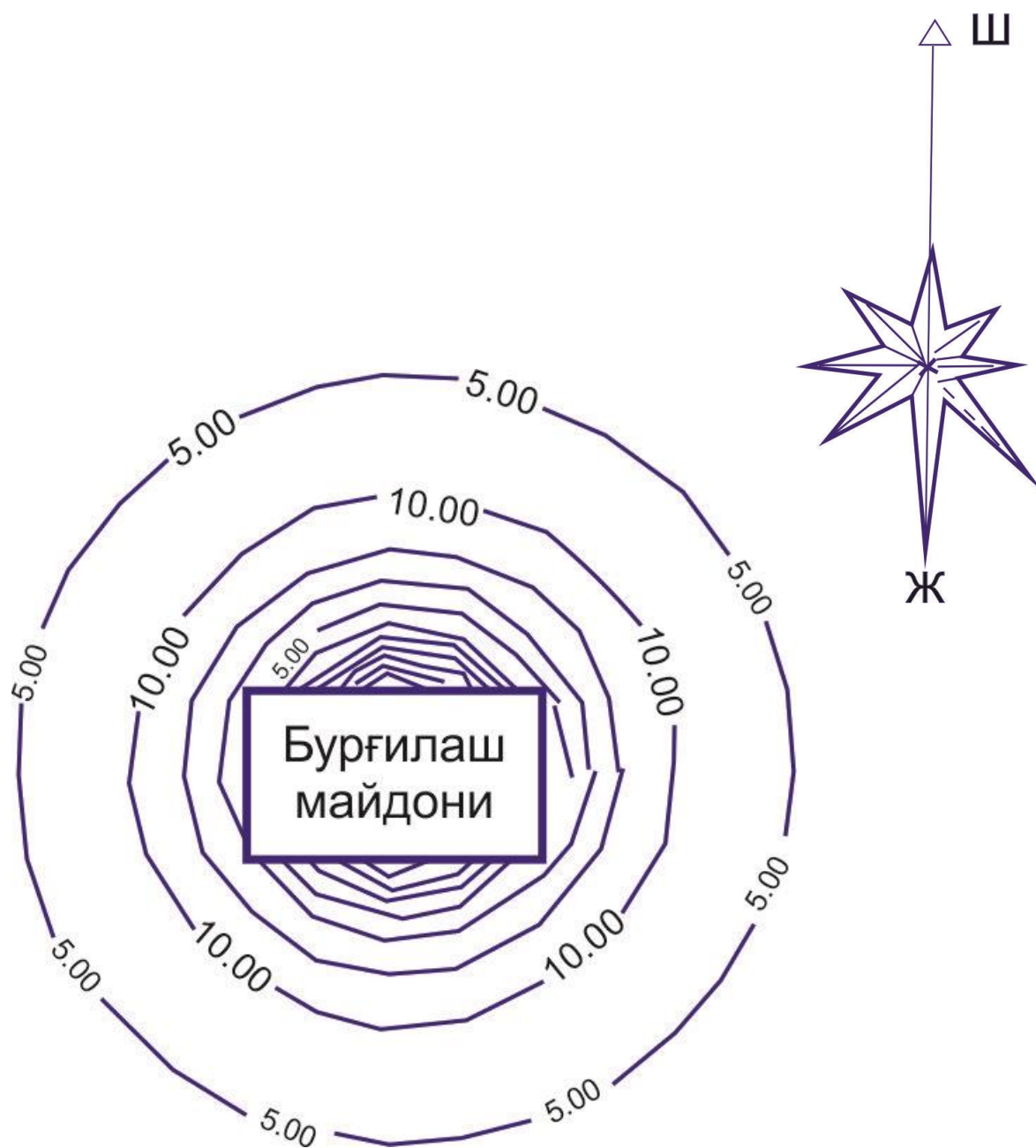
4-sxema. Burg'ulash maydoni chiqindisi ulevodorodlarni tarqalishi

5-sxema. Burg'ulash maydoni chiqindisi oltingugurt ikki oksidini tarqalishi

6-sxema. Burg'ulash maydoni chiqindisi uglerod oksidini tarqalishi

7- sxema. Burg'ulash maydoni chiqindisi azot ikki oksidini tarqalishi

2.6. Burg‘ulash jarayonida hosil bo‘lgan chiqindilarni zararsizlantirish bo‘yicha tavsiya qilinayotgan tadbirlar.

Koson neft va gaz konlarini qidirish ekspeditsiyasi burg‘ulash brigadalari ish jarayonida jami 7841.2 tonna chiqindi hosil bo‘lib shundan 7598 tonnasi burg‘ulash oqovasi (shlang), 243.2 tonnasi har xil zaharli gazlardan tashkil topgan.

Burg‘ulash jarayonida hosil bo‘layotgan chiqindilarni zararsizlantirish uchun hozirgi davrda bu sohada keng qo‘llanilayotgan quyidagi qurilmalardan foydalanish tavsiya etiladi.

1. Ochiq ichki silindrik to‘siqni gidraksion.

Bu qurilma boshqalardan ishlab chiqarish quvvati va bosimini yo‘qotish bilan farq qiladi. Quvvati soatiga 100M3 dan ortiq. Asosiy texnologik ko‘rsatkichi – gidravlik – yuklama.

Gidravlik yuklama $q=1.15 \cdot u_0$ ifoda orqali aniqlanadi. u_0 – ushlab qolinadigan zarrachalarning gidravlik yirikligi. Quvvati $Q=0.785 \cdot D^2$ formula bilan aniqlanadi. D – silindrik qismining diametri.

Texnik ko‘rsatkichlari.

3.12-jadval

Bosimni gidrotsiklonlar tavsiflari

Silindrik qismi diametri, mm	Chiqaruvchi diametr	Kelish qurilmasi.ekvivalent diametri	Shlam chiqaruvchi qism diametri
75	0.35-0.45	0.25-0.35	0.1-0.16
150	0.25-0.40	0.15-0.25	0.08-0.12
25	0.2-0.5	0.15-0.2	0.06-0.1
350	0.2-0.4	0.13-0.2	0.06-0.1
580	0.2-0.4	0.12-0.18	0.04-0.07

Bu bosimli gidrotsiklon burg'ulashda hosil bo'ladigan yuvuvchi suyuqlik va oqova suvlarni tozalash uchun ishlatiladi.

3) SHlam yig'uvchi maxsus inshoot

Tabiiy holatda erni qazib quriladigan inshoot. Tubi va devorlari izolyasiya qilinadi. Burg'ulash shlami tarkibidagi neft mahsulotlari va suv ajratib olinadi.

Tavsiya etilgan tadbirlar neft va gaz konlarini qidirish, foydalanish uchun burg'ulash jarayonida hosil bo'layotgan chiqindilarni tozalab qayta ishlatish hamda zararsizlantirishda keng qo'llanilsa atrof-muhit ifloslanishi xavfi kamayadi.

3. Xayot faoliyati xavfsizligi

3.1 Xayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashning asosiy prinsiplari

Korxonada xayot faoliyati xavfsizligini ta'minlash sohasida quyidagi ishlar:

- korxonaning ishlab chiqarish faoliyati natijalariga nisbatan xodimning hayoti va sog'lig'i ustuvorligi;
- mehnatni muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni iqtisodiy va ijtimoiy siyosatning boshqa yo'nalishlari bilan muvofiqlashtirib borish;
- mulk va xo'jalik yuritish shakllaridan qat'i nazar barcha korxonalar uchun mehnatni muhofaza qilish sohasida yagona tartib-qoidalar belgilab qo'yish;
- mehnatning ekologiya jihatidan xavfsiz sharoitlari yaratilishini va ish joylarida atrof-muhit holati muntazam nazorat etilishini ta'minlash;
- korxonalarda mehnatni muhofaza qilish talablari hamma joyda bajarilishini nazorat qilish;
- mehnatni muhofaza qilishni mablag' bilan ta'minlashda davlatning ishtirok etishi;
- oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida mehnat muhofazasi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash;
- xavfsiz texnika, texnologiyalar va xodimlarni himoyalash vositalari ishlab chiqilishi va joriy etilishini rag'batlantirish;
- fan, texnika yutuqlaridan hamda mehnatni muhofaza qilish bo'yicha vatanimiz va chet el ilg'or tajribasidan keng foydalanish;
- ishlovchilarni maxsus kiyim va poyabzal, shaxsiy himoya vositalari, parhez ovqatlari bilan bepul ta'minlash; korxonalarda mehnatning sog'lom va xavfsiz shart-sharoitlarini yaratishga ko'maklashuvchi soliq siyosatini yuritish;

- ishlab chiqarishdagi har bir baxtsiz hodisani va har bir kasb kasalligini tekshirib chiqish hamda hisobga olib borishning va shu asosda ishlab chiqarishdagi jarohatlanishlar hamda kasb kasalliklariga chalinishlar darajasi haqida aholini xabardor qilishning majburiyligi;

- ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalardan jabrlangan yoki kasb kasalligiga yo‘liqqan ishlovchilarning manfaatlarini ijtimoiy himoyalash;

- kasaba uyushmalari va boshqa jamoat birlashmalari, korxonalar va alohida shaxslarning mehnatni muhofaza qilishni ta‘minlashga qaratilgan faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash;

- mehnatni muhofaza qilish muammolarini hal etish chog‘ida xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish prinsiplariga asoslanadi.

3.2 Xayot faoliyati xavfsizligini ta‘minlash uchun mehnatni tashkil qilish

Mexnatni ilmiy asosda tashkil etishning asosiy yunalishlari quyidagicha:

- salomatlik va ish kobilyatini ta‘sir kiladigan ishlab chikarish muxit omillarini me‘yorlash;

- ishlab chikarish muxitdagi zararli omillarni kamaytirish va yukotish yuli bilan mexnat sharoitlarini soglomlashtirish;

- ish joyi, asboblar, mashina va jixozlarni fiziologik talablarga muvofik xolda bulishiga erishish;

- mexnatni jismoniy ogirligini kamaytirish, fiziologik jixatdan etarlicha xarakat faoliyatini ta‘minlash;

- mexnatni akliy va emotsional toliktirishni kamaytirish;

- pultlar, mashinalar, mexanizmlar tizimlarini boshkarish uchun boshka vositalar ixtiro kilishda ruxiy talablarni xisobga olish;

- kasb tanlashda va kasbiy talablarga muvofik xolda shaxsning ruxiy xususiyatlarini xisobga olish;
- jamoalarda kulay ruxiy kayfiyat yaratish ishlovchilarning mehnatdan va uning natijalaridan yukori manfaatdor bulishlarini ta'minlash buyicha tadbirlar ishlab chikish va joriy kilish;
- intererlarni bezatishda, uskunalarni joylashtirishda, ranglar bilan bezatishda va ishlab chikarish estetikasi talabiga rioya kilish;
- texnikaviy estetika talablarini bajarish, mashinalar, jixozlar, pult va boshka boshkaruv vositalarini badiiy ixtiro kilish.

3.3 Xayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashning huquqiy asoslari

Mehnatni muhofaza qilish- bu tegishli qonun va boshqa me'yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyati saqlanishini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitariya-gigiena va davolash-profilaktika tadbirlari hamda vositalari tizimidan iborat.

O'zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"(1993 yil 6 may №839-XP)gi qonuni ishlab chiqarish usullari, mulk shaklidan qat'i nazar mehnatni muhofaza qilishni tashkil etishning yagona tartibini belgilaydi hamda fuqarolarning sog'lig'i va mehnati muhofaza qilinishini ta'minlashga qaratilgan. Qayd etilgan qonun talablariga ko'ra korxonalar ma'muriyati, yollovchi, mulkdor yoxud ular vakolat bergan boshqaruv idorasi korxonada mehnatni muhofaza qilish standartlari, qoida va me'yorlarining talablari, shuningdek jamoa shartnomasida ko'zda tutilgan majburiyatlarni bajarilishini hamda quyida keltirilgan talablarga tiliq rioya etishlari shart. Xodimlar soni 50 nafar va undan oshadigan korxonalarda maxsus tayyorgarlikka ega shaxslar orasidan mehnatni muhofaza qilish xizmatlari tuziladi (lavozimlar joriy etiladi), 50 va undan ziyod transport vositalariga ega bo'lgan korxonalarda esa bundan tashqari yo'l harakati

xavfsizligi xizmatlari tuziladi(lavozimlar joriy etiladi). Xodimlar soni va transport vositalari miqdori kamroq korxonalarda mehnatni muhofaza qilish xizmatining vazifalarini bajarish rahbarlardan birining zimmasiga yuklanadi. Mehnatni muhofaza qilish va yo‘l harakati xavfsizligi xizmatlari kasaba uyushmasi qo‘mitasi bilan kelishilgan nizomlar asosida ishlaydi va o‘z maqomiga ko‘ra korxonaning asosiy xizmatlariga tenglashtiriladi hamda uning rahbariga bo‘ysunadi. Mehnatni muhofaza qilish xizmatlarining mutaxassislari barcha xodimlar mehnatni muhofaza qilish qoidalari va me‘yorlariga rioya etishlarini nazorat qilish, tarmoq bo‘linmalari rahbarlariga aniqlangan nuqsonlarni bartaraf etish haqida bajarilishi shart bo‘lgan ko‘rsatmalar berish, shuningdek mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunlarni buzayotgan shaxslarni javobgarlikka tortish haqida korxonalarining rahbarlariga taqdimnomalar kiritish huquqiga egadirlar. Mehnatni muhofaza qilish va yo‘l harakati xavfsizligi xizmatlarining mutaxassislari ularning xizmat vazifalariga taalluqli bo‘lmagan ishlarni bajarishga jalb etilishlari mumkin emas. Mehnatni muhofaza qilish va yo‘l harakati xavfsizligi xizmatlari korxonada faoliyati to‘xtatilgan taqdirdagina tugatiladi. Ma‘muriyat mehnatni muhofaza qilishning zamonaviy vositalarini joriy etishi va ishlab chiqarishda jarohatlanish hamda kasb kasalliklarining oldini oladigan sanitariya-gigiena sharoitlarini

ta‘minlashi shart. Xodimning salomatligi yoki hayotiga xavf tug‘diruvchi vaziyat paydo bo‘lganda, u bu haqda zudlik bilan ma‘muriyatga xabar qiladi, bu hol nazorat organlari tomonidan tasdiqlangan taqdirda ma‘muriyat ishni to‘xtatishi va xavfni bartaraf etish chorasini ko‘rishi shart. Ma‘muriyat tomonidan zarur choralar ko‘rilmagan taqdirda, xodim ishni xavf bartaraf etilgunga qadar to‘xtatib turishga haqlidir va unga hech qanday intizomiy jazo berilmaydi. Ma‘muriyat, agar mehnatni muhofaza qilish inspeksiyasi tomonidan tasdiqlangan, xodimning hayoti va salomatligi uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri jiddiy xavf hamon saqlanib turgan bo‘lsa, undan ishni qayta boshlashni talab qilishga haqli emas va xodimga ish to‘xtatib turilgan butun davr uchun barcha moddiy ziyonni to‘lashi

shart. Ma'muriyat mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarni buzgan va bu nazorat qiluvchi idoralar tomonidan tasdiqlangan taqdirda, mehnat shartnomasi xodimning arizasiga ko'ra, unga ishdan bo'shaganda beriladigan pul to'langani holda, istalgan paytda bekor qilinishi mumkin. Xodimda kasb kasalligi belgilari aniqlangan taqdirda ma'muriyat tibbiy xulosa asosida uni ixtisosini o'zgartirgunga qadar o'rtacha oylik ish haqi saqlangan holda boshqa ishga o'tkazishi lozim. Korxonalarining barcha xodimlari, shu jumladan rahbarlari o'z kasblari va ish turlari bo'yicha davlat nazorat idoralari belgilagan tartib va muddatlarda o'qishlari, yo'l-yo'riqlar olishlari, bilimlarini tekshiruvdan o'tkazishlari hamda qayta attestatsiyadan o'tishlari shart. Ma'muriyat barcha yangi ishga kirayotganlar, shuningdek boshqa ishga o'tkazilayotganlar uchun ishlarni bajarishning xavfsiz usullarini o'rgatishni tashkil etishlari, mehnatni muhofaza qilish va baxtsiz hodisalarda jabrlanganlarga yordam ko'rsatish bo'yicha yo'l-yo'riqlar berishlari shart. O'ta xavfli ishlab chiqarishlarga yoki kasbiy tanlov talab qilinadigan ishga kirayotgan xodimlar uchun mehnatni muhofaza qilish bo'yicha imtihonlar topshiriladigan va keyin vaqti-vaqti bilan qayta attestatsiyadan o'tiladigan o'quv o'tkaziladi. Mehnatni muhofaza qilish bo'yicha belgilangan tartibda o'qitish, yo'l-yo'riqlar berish va bilimlarni tekshirishdan o'tmagan shaxslarni ishga qo'yish taqiqlanadi. Ma'muriyat xodimlarning mehnatni muhofaza qilish masalalari bo'yicha malakasi muntazam oshirib borilishini ta'minlashi shart.

3.4 Korxonada xayot faoliyati xavfsizligini ta'minlash ishlarini tashkil qilish

Korxonada ish jarayonida shikastlanish va kasbiy kasalliklarni kamaytirish davlat miqyosidagi ijtimoiy, iktisodiy ahamiyatga ega bulib, mexnat muxofazasi bulishi, raxbariyat va kasaba uyushmalari bilan xamkorlikda chora tabirlar belgilanadi. Korxonada yuz beradigan xar kandy baxtsiz xodisaga korxonada birinchi, raxbar va bosh muxandis bevosita javobgar xisoblanadi. Korxonada konun asosida mexnatni muxofaza etish masalalarini xal kilish maksadida xar yil kasaba

yushmasi tashkilotlari bilan xamkorlikda mexnat muxofazasi chora-tadbirlari ishlab chikiladi.

Mexnat sharoitini yaxshilanishiga olib keladigan jami tadbirlar mazmuni buyicha quyidagilarga bulinadi:

- baxtsiz xodislarning oldini olish tadbirlari. Bularga zaxarli va engil alanganuvchi suyukliklarni saklash jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish, ximoya moslamalari, tusiklar, avtomatik ximoya vositalari, signal moslamalari, masofadan boshkarish asboblarini kushimcha o'rnatish va boshkalar kiradi.

- ishlab chikarishda kasb kasalliklarini oldini olish chora-tadbirlari. Unga ishchilarni xar-xil kasbiy zararlar ta'siridan ximoyalovchi moslama, jixozlarni tayyorlash, ularni ishlab chikraishga joriy etish, xonalarni shamollatib turish moslamalirini urnatish xamda ishlab turgan moslamalarni uz vaktida ta'mirlash, xavo tarkibini tekshirish xmda nazorat urnatish uchun asbob uskunalari olish, urnatish va boshkalar kiradi.

- mexnat sharoitini umumiy yaxshilash chora-tadbirlari. Bunga mexnatni muxofaza kilish masalalarini yorituvchi kurgazmali xonalar, burchaklar tashkil kilish ish joylarini umumiy yoritish shovkin va tebranishlarga karshi umumiy chora-tadbirlar maxsus echinish, yuvinish, kir yuvish, kimyoviy tozalash, kiyimlarni maxsus tikish xonalarini tashkil etish kiradi.

Ishlab chikarishda yangi texnologik jarayonlarni tadbik etish va umumiy rekonstruksiya kilish xam mexnat sharoitini yaxshilash chora-tadbirlariga kiradi.

Bundan tashkari korxonalar jamoasi raxbarlari tarmok vazirliklari xamkorligida mexnatni muxofaza kilish, mexnat sharoitini yaxshilash va sanitariya – gigiena chora tadbirlarini ishlab chikib, tarmok markaziy kasaba kumitalari tasdiklaydi.

3.5 Korxonada mexnat gigienasi va ishlab chikarish sanitariyasi

Mexnat gigienasi tibbiy profilaktika soxasi bulib, ish kobiliyatini yuksak darajada ta'minlash, kasb kasalliklari odamning mexnat faoliyati bilan boglik boshka salbiy okibatlarining oldini olishning ilmiy asoslarini va amaliy choralarini ishlab chikish bilan shugullanadi. Mexnat odamning shakllanishi va ijtimoiy rivojlanish, moddiy boyliklar yaratishning asosi xisoblanadi. U organizmda biologik jarayonlarning me'yoriy kechish va ijtimoiy vazifalarni bajarish uchun zarurdir. Sanitariya gigiena me'yorlar mexnat kodeksi asosini tashkil etib ishlab chikarishda ilmiy asoslangan va jaxon andozalariga javob beridigan ilgor texnologiyalarga asoslangan yukori mexnat unumdorligina imkon beradigan sharoitlarni ta'minlash uchun uskunalar va jixozlar, boshkarish pultlari va ish joyining tuzilishi, mexnat va dam olish davrlarining davomiyligi, ish kobiliyatiga ta'sir kiladigan kator boshka omillarga bulgan talabni fiziologik jixatdan asoslash zarur.

Mexnatni ilmiy asosda tashkil etishning asosiy yunalishlari kuyidagicha keltiriladi.

- salomatlik va ish kobiliyatini ta'sir kiladigan ishlab chikarish muxit omillarini me'yorlash;
- ishlab chikarish muxitdagi zararli omillarni kamaytirish va yukotish yuli bilan mexnat sharoitlarini soglomlashtirish;
- ish joyi, asboblar, mashina va jixozlarni fiziologik talablarga muvofik xolda bulishiga erishish;
- mexnatni jismoniy ogirligini kamaytirish, fiziologik jixatdan etarlicha xarakat faoliyatini ta'minlash;
- mexnatni akliy va emotsional toliktirishni kamaytirish;

- pultlar, mashinalar, mexanizmlar tizimlarini boshkarish uchun boshka vositalar ixtiro kilishda ruxiy talablarni xisobga olish;
- kasb tanlashda va kasbiy talablarga muvofik xolda shaxsning ruxiy xususiyatlarini xisobga olish;
- jamoalarda kulay ruxiy kayfiyat yaratish ishlovchilarning mexnatdan va uning natijalaridan yukori manfaatdor bulishlarini ta'minlash buyicha tadbirlar ishlab chikish va joriy kilish;
- intererlarni bezatishda, uskunalarni joylashtirishda, ranglar bilan bezatishda va ishlab chikarish estetikasi talabiga rioya kilish;
- texnikaviy estetika talablarini bajarish, mashinalar, jixozlar, pult va boshka boshkaruv vositalarini badiiy ixtiro kilish.

4. Iqtisodiy qism

4.1 Atrof muxitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarilganligi uchun to'lovlar hisobi

Tabiiy muhitning ifloslanishi uni tashkil etuvchi jonli va jonsiz elementlariga, butun biosferaga, xalk xujaligining barcha tarmoqlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oqibatda odamlarning kasallikka chalinishi ko'payadi, ish qobiliyati susayadi, aholining turmush sharoiti yomonlashadi, biologik resurslarning maxsuldorligi kamayadi, asosiy fondlar eskirishi tezlashdi, o'simliklar va xayvonlarning ayrim turlari halokatiga sabab bo'ladi.

Atrof-muxitni gaz, suyuq va kattik xolatdagi chikindilar bilan ikki xil xarakatning xosil bulishiga olib keladi.

1. Chikindilarni kamaytirish, ifloslanishi oldini olish uchun ketgan xarajatlar.

2. Ifloslantiruvchi chikindilarni salbiy ta'siri okibatida yuzaga keladigan zararni koplash xarajatlari.

Umuman atrof-muxitning ifloslanishidan yuzaga keladigan zararni uch turga:

1. Atmosfera - 2. Suv xavzalari - 3. Er maydonlarini ekologik xolati buzilishiga ajratish mumkin. Xar bir xolat uchun iktisodiy zarar aloxida me'yorlar va tulovlardan kelib chikib xisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishida atrof-muxitning ifloslanish darajasini aniklab uni kamaytirish tadbirlari ishlab chikilayotgani uchun ekologik xolat buzilishini kuiydagicha iktisodiy baxolash mumkin.

4.2 Korxonadan atmosferaga chikayotgan chikindilar ta'sirida atrof muxit ifloslanishini iktisodiy zarar xisobi

Atrof-muxitning ifloslanishi natijasida yuzaga keladigan zarar miqdori formula yordamida xisoblanadi:

$$Z = K \times O \times f \times G$$

Bu erda:

Z – zarar miqdori, sum

K – uzgarmas koefitsienti, t/sum (3000 – 5000)

O - muxitning chikindilar bilan nisbiy ifloslanish xavfi kursatkichi

f - ifloslantiruvchi moddalarning muxitga tarkalib ketishini xisobga oluvchi koefitsient (8 – 10)

G - manbadan chikayotgan ifloslantiruvchi moddalarning yillik xajmi t/yil, m³/y

4.1- jadval

Xar – xil turdagi xududlarda atmosfera xavosi ifloslanishini nisbiy xavfliligi

O ning kursatkich miqdorlari

t/r	Ifloslanayotgan xududlar turi	O
1	Kurort, sanatoriya, kurixona, buyurtmalar xududi	10,0
2	SHaxar atrofidagi dam olish boglar, dala xovli xududlari	8,0
3	Axoli punktlari xududi (axoli zichligiga kura) kishi 1 ga	0,1

4.1- jadval davomi

4	Sanoat korxonalari xududi (ximoya zonasi bilan birga)	4,0
5	Urmon I – gurux II – gurux III – gurux	0,20 0,10 0,25
6	SHudgorlar Janubiy xududlar (50 ⁰ sh.k. janubrok boshka xududlar)	
7	Boglar, uzumzorlar	
8	YAylovlar, pichanzorlar	
	Axoli soni 300 ming kishidan kup bulgan shaxar markazlari uchun $O = 3$ sugoriladigan maydonlar uchun O ning kiymati 2 ga kupaytiriladi.	

Yukoridagi formulada kayd etilgan O – koeffitsienti kiymati adabiyotlarda keltirilgan maxsus kursatmalardan taxlil kilinayotgan joyning tabiiy geografik sharoiti va iklmii kursatkichlaridan kelib chikib jadval tanlanadi. Xisob ishlarini kuyidagi jadval kurinishida bajarish mumkin.

4.2-jadval

Koson neft gaz qidiruv ekspeditsiyasi ishlab chiqarish bo'limlari chiqindilarining muhitni ifloslantirishi ta'sirida yuzaga keladigan iktisodiy zarar xisobi

t/r	Chikindi lar nomi	CHikindi lar mikdori t/yil	Koeffitsientlar			Umumiy zarar $Z=K \times O \times f \times G$, sum
			K	O	f	
1	Burg'ulash shlami	7598	4800	3,0	0,9	98470080
2	Azot ikki oksidi	87,442	4800	3,0	0,9	1133248
3	Uglerod oksidi	72,859	4800	3,0	0,9	944252
4	Uglevodorodlar	38,062	4800	3,0	0,9	493283
5	Oltingugurt angidridi	25,602	4800	3,0	0,9	331802
6	Qurum	14,573	4800	3,0	0,9	188865
7	Akrolein	4,504	4800	3,0	0,9	58372
8	Norganik chang	0,177	4800	3,0	0,9	2294
9	Payvandlash aerosoli	0,0009	4800	3,0	0,9	12
10	Marganets birikmalari	0,0004	4800	3,0	0,9	1,0
Jami		7841,2				101622210

4.3 Atrof muxitni ifloslantiruvchi moddalar tashlanganligi uchun tulanadigan summa xisobi

Tabiiy muxitga ifloslantiruvchi moddalar tashlanganligi uchun tulanadigan summaning umumiy miqdori quyidagi yordamida hisoblanadi:

$$P = (M_n \times R) + (M_{ch} \times R \times K_{kp})$$

Bu erda: P - atrof muxitga ifloslantiruvchi moddalar tashlanganligi uchun tulanadigan summasi, sum

M_n - me'yor darajasida atrof muxitga ifloslantiruvchi moddalarni tashlanganligi uchun tulov summasi

R – tonna ifloslantiruvchi modda uchun tulanadigan tulov

M_{ch} - atrof muxitga me'yordan ortikcha moddalar xajmi

K_{kp} - ifloslantiruvchi moddalar atrof tabiiy muxitga chikarilib tashlanishi, okizilishiga va chikindilar joylashtirilishiga tasdiklangan normativlar (limitlar) kupaytirilganligi (kamaytirilganligi) uchun baravarlik koeffitsienti. K_{kp} - ifloslantiruvchi moddalar atrof muxitga chikarib tashlanganligi, okizilishi va chikindilar normativlar (limit) ga kura joylashtirilish massasi kupaytirilishi (kamaytirilganligi) ga karab tabakalashtirib aniklanadi.

Ifloslantiruvchi chikarib tashlanganligi, okizilganligi va chikindilar joylashtirilishining amaldagi massasi kiskartirish xisobiga ifloslantiruvchi moddalarni atrof muxitga chikarib tashlash, okizish va chikindilarni joylashtirishga tasdiklangan normativ (limitlar) dan kam bulgan xollarda atrof muxit ifloslantirilganligi va chikindilar joylashtirilganligi uchun kompensatsiya tulovi summasi quyidagi formula buyicha aniklanadi.

$$P = (M_n \times R) \times K_{kp}$$

Bunda K_{kp} -quyidagi bog'liqliqda aniqilanadi.

4.3 – jadval

t/r	Ifloslantiruvchi moddalarni atrof muxitga chikarib tashlash (okizish) va chikindilarni joylashtirishning tasdiklangan normativlar dan ortik bulgan (kiskartiruvchi) xajmi (barobar)	Ifloslantiruvchi moddalarni atrof muxitga chikarib tashlanishi, okizilishi va chikindilarni joylash-tirilishga tasdiklangan normativlar (limit) kupaytirilganligi (kamaytirilganligi) uchun barobarlik koeff. kursatkichlari (K_{kp})
1	1,05 dan 1,059 gacha	2,2
2	1,06 dan 1,1 gacha	2,5
3	1,11 dan 1,2 gacha	3,4
4	1,21 dan 1,3 gacha	4,4
5	1,31 dan 1,5 gacha	6,0
6	1,51 dan 2,0 gacha	8,0
7	2,1 va undan yukori	10,0

Muxitga bir birlik chikarilgan ifloslantiruvchi moddalar uchun tulov mikdorlari Vazirlar Maxkamasining 2006 yil 6 fevraldagi 15-sonli karori buyicha tasdiklangan me'yorlardan olinadi. Xisob ishlari jadval ko'rinishida bajariladi.

4.4 - jadval

Atrof muxitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarib tashlaganligi va joylashtirilishi uchun to'lanadigan summa hisobi

Ifloslantiruvchi moddalar nomi	Ifloslantiruvchi moddalar xajmi, t/yil	1 tonna chiqindi uchun tulov, sum	Umumiy tulov summasi
Burg'ulash shlami	7598	1755	13344490
Azot ikki oksidi	87,442	491,4	42969
Uglerod oksidi	72,859	6,24	455
Uglevodorodlar	38,062	23,4	891
Oltinugurt angidridi	25,602	390	9985
Qurum	14,573	390	5683
Akrolein	4,504	655,2	2951
Norganik chang	0,177	390	69
Payvandlash aerzoli	0,0009	390	1,0
Marganets birikmalari	0,0004	19656	8
Jami	7841,2		13407502

Xulosa

Koson neft va gaz konlarini qidirish ekspeditsiyasining ishlab chiqarish bo'limlari texnologik jarayonida atrof muhitga ajralib chiqadigan ifloslantiruvchi moddalar hosil bo'lishi va ularni zararsizlantirish tahlil qilindi. Ishlab chiqarish jarayonida ifloslantiruvchi moddalarni atrof muxitga tashkillashmagan manbalardan quyidagi moddalar ajralib chikadi. Jumladan,

- Burg'ulash shلامي - 7598 tonna
- Azot ikki oksidi - 87,442 tonna
- Uglerod oksidi - 72,859 tonna
- Uglevodorodlar - 38,062 tonna
- Oltinugurt angidridi - 25,602 tonna
- Qurum - 14,573 tonna
- Akrolein - 4,504 tonna
- Norganik chang - 0,177 tonna
- Payvandlash aerosoli - 0,0009 tonna
- Marganets birikmalari - 0,0004 tonna

Korxonadan ishlab chiqarish jarayonida yiliga jami 7841,2 tonna ifloslantiruvchi maddalar ajralib chiksa, shundan 7598 tonnasi suyuq (shlam, burg'ulash eritmasi, 243,2 tonnasi gaz holatida.

Bu chiqindilarnime'yor darajasida tozalash va zararsizlantirish uchun hozirgi davrda neft va gaz konlarini qidirish, qazib olish sohasida keng ishlatilayotgan, samaradorligi yuqori bo'lgan quyidagi uskuna va inshootlarni qullash tavsiya qilinadi. YUvuvchi suyuqliklarni tozalash uchun ochiq ichki silindrik to'siqli gidrotsiklon hamda shlam to'plagiya inshooti tavsiya qilinadi. Bu uskunalar va inshootlarning samaradorligi 98-100% ni tashkil etadi.

Uskuna va inshootlarni o'rnatish, ishlatish jarayonida hayot faoliyati havfsizligini ta'minlash, rioya etilishi shart bo'lgan xavfsizlik texnikasi qoidalari ham yoritildi.

Amalga oshirilayotgan ishlar natijasida muhitga tashlanayotgan chiqindilar uchun sarflanayotgan xarajatlar va doimiy to'lanadigan to'lov summalari hisoblandi.

Agar tavsiya etilayotgan uskunalar tanlanib o'rnatilsa atrof-muxitga chikarib yuborilayotgan ifloslantiruvchi moddalar zararsizlantiriladi va salbiy ta'siri kamayadi.

Tavsiya qilingan tadbir nafaqat atrof-muxit ifloslanishini kamaytiradi balki korxonaga ma'lum miqdorida iqtisodiy samara keltiradi. Jumladan, atrof muxitni ifloslanishi uchun tulanayotgan summa 101622210 summi, atrof muxitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarib tashlaganligi va joylashtirilishi uchun to'lanadigan summa 13407502 sum tashkil etadi.

Atrof-muxitni, ayniksa xavo va suv resurslari xamda tuproqni ifloslanishini oldini olish ekotizimlarning barkaror rivojlanishini ta'minlab kolmay tirik organizmlar xayot faoliyati uchun xam muxim ahamiyatga ega. Xozirgi davrda iqtisodiy samara bilan bir katorda ekologik muammolarni xal etish eng dolzarb muammolardan biri xisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A «Uzbekiston XXI asr busagasida: xavsizlikka takdid barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. -Toshkent: 1997.
2. Karimov I.A «Uzbekiston milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. Toshkent: 1 – tom 1996.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida” (1993 yil 6 may№839-XP)gi qonuni
4. Otaboev SH, Nabiev M «Inson va biosfera». Toshkent “O‘qituvchi”- 1995.
5. Kudratov O. Sanoat ekologiyasi. -Toshkent: 1999.
6. Murodov O.D, Murodov SH.O. Kashkadaryo ekologiyasi va ekanomikasi. Karshi- 1991.
7. Murodov SH.O, Valukonis G.YU. Основы экологии Т.1 KN1 общага ekolgi,-T:Mexnat , 2001.
8. Mustafoev S, Nazarov O, Suvonov G. Tabiat muxofazasi va ekalogiyaga oid ruchsa-uzbekcha izoxli lugat.
9. Murodov SH.O, Xolboev B.M Bitiruv malakaviy ishini bajarish buyicha uslubiy kullanma. Karshi -2001.
11. Raximova X, A‘zamov A, Tursunov T. Mexnatni muxofaza kilish Toshkent «Uzbekiston» 2003. – 216 bet
12. Tursunov X. Ekologiya va tabiatni muxofaza kilish. Toshkent -1997.
13. Uzbekiston Respublikasida atrof-muxit xolati va tabiiy resurslardan foydalanish tugrisida milliy ma’ruza/ Toshkent- 2006.
14. Abdullaev S.N va boshqalar Qashqadaryo viloyati geografiyasi- 1994.

15. Ibragimov N, Musaev M. Ruxsat etilgan chiqindilarni hisoblash. Uslubiy qullanma. Toshkent texnika universiteti
16. Uzbekistonda atrof-muxitning xolati va tabiiy resurlardan foydalanish, faktlar va rakamlar 2000-2004 statistik to'plam. Toshkent-2006.
17. Uzbekiston Respublikasida atrof-muxitning xolati va tabiiy resurlardan foydalanish tugrisida milliy ma'ruza.
Toshkent: - Chinor ENK – 2006.
18. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent. Uzbekiston -1999.
18. Tursunov X. «Ekologiya va tabiatni muxofaza kilish». Toshkent -1997.
19. Uzbekiston Respublikasi xududida atrof tabiiy muxit ifloslantirilganligi va chikindilar joylashtirilganligi uchun tulovida tizimini takomillashtirish tugrisidagi BM qarori №15.6.02.2006 yil
20. internet sayt [http:// ecip.new.mail](http://ecip.new.mail)
21. internet sayt: [http:// kalvis.ru](http://kalvis.ru)
22. internet sayt: [http:// kalvis.ru](http://kalvis.ru)
23. www.uznature.uz – O'zR Ekologiya va airf muhitni muhofaza muhofaza qilish davlat qo'mitasi sayti.
24. .Ebio.ru/index-5.html -Ekologiya.
25. [.ekoportal.su /termphp](http://.ekoportal.su/termphp)- Ekologicheskie terminы
26. necso.ru- Ekologicheskie problemy sredы
27. ews.mail.ru- Ekologiya: Novosti